

Eger történelmi múltja

Őstörténet

A város őskori történetéről, sőt kialakulásáról is viszonylag keveset tudunk. Természetföldrajzi adottságai a mai belvárost nem, de közvetlen környékét már az őskorban is alkalmassá tették emberi település kialakulására. Ennek megfelelően a Kis Eged, Nagy Eged és a Várhegy területéről a kora vaskortól vannak leletek, sőt a közeli Hór völgyében az úgynevezett Subalyuki barlangban a kora kőkorszaki ember maradványait is megtalálták. A város a Bükk hegység délnyugati lábánál fekszik, az Eger patak völgyében, annak az Alföldre nyíló kapujában. Tengerszint feletti magassága 180 m, keleti oldalán emelkedik az Eged és a Várhegy, melyek a Bükk délnyugati nyúlványát alkotják. Mindkettő triász-kori mészkő, ez a kőzet a városban a felszínen nem található meg, mert a vetődések során mélyre került és fiatal rétegek borították be. A Bükk hegység fő tömegét ugyanez a kőzet alkotja, alárendeltebben dolomit és pala. Az eocén korszakban vöröses barna durva törmelék és kevés mészkő, az oligocén korszakban pedig agyagos kőzetképződés történt. Ebben találták a Kis Eged déli oldalánál a mintegy harmincmillió éves összölő levél (*Vitis Hungarica*) maradványát. A miocén kor legfőbb kőzettípusa a riódacittufa, amely a városban és környékén csaknem mindenhol megtalálható. Világosbarna színű, porlékony, laza kőzet, melyre a városkörnyéki borvidék települt. A jégkorszakban (pleisztocén) három kőzettípus alakult ki, az Eger patak terasz kavicsa, a forrásvízi mészkő -mely az Eger patak völgyét keletről szegélyezi és a nyirok (agyagtalaj, mely tufamálladékként létrejött kötött talaj).

A patak északnyugati-délkeleti irányát hatalmas törésvonal jelölte ki. Medrének mai kialakulása a következőképpen zajlott: a pleisztocén korban az Alföld süllyedése során esése megnövekedett, így kezdte bevágni medrét. A bevágódás miatt esése csökkent, és völgyét kezdte kiszélesíteni. Majd a kiszélesedett völgyfenékbe újból bevágódott, ennek során alakultak ki a teraszok a patak mentén. A patak nyugati oldalán lévő teraszok alját riolittufa borítja, melyet egy-két méter vastag homokos kavics-hordalék takar. Mindenütt pincéket vágtak bele. Ugyanezt a tufát a Szalában, a Kisvölgy és a Farkasvölgy utcákban az errózió föltárta (itt is pincék vannak). A város fölött a patak keleti oldalán lévő teraszok alja is riolittufa. Itt azonban nagyobb mennyiségben található az úgynevezett darázkő üledék (forrásvízi mészkő). Ez képezi a vár északi oldalával szemközt lévő Tetemvár nevű domb falmeredekségű nyugati oldalát. A víz által összehordott növényi törmelékből alakult ki.

A város szűkebben vett területéről még a honfoglalás korából sem maradtak fenn leletek, ebből a korszakból származó leletek elsőként a Szépasszonyvölgyben kerültek elő, ahol Bartalos Gyula 1898-99-ben végzett ásatásokat. A honfoglaló ősök maradványait a vár Sötét kapujában helyezték el. A kevés leletnek az a magyarázata, hogy a mai belváros és a patak közvetlen

környéke mocsaras erdőtalaj, amelyet már csak a tudatos természetátalakító munka tudott emberi lakásra alkalmassá tenni. Ez a munka pedig még csak nem is a honfoglalás korában, hanem annál is később kezdődött. Nem szabad megfeledkezni arról a veszélyről sem, melyet az Eger patak rendszeres áradásai okoztak. Az „Eger” elnevezés is valószínűleg abból ered, hogy a patakot szegélyező vizenyős területeken nagy számban nőtt az égerfa.

A püspökség alapítása

Általánosan ismert és elfogadott az a vélemény, hogy István király éppen azért adományozta a Szent János evangélistáról elnevezett püspökség részére a területet, mert az lakatlan volt, és az adományozás egyik törzs érdekeit sem sértette. Kevesebb azon kutatók száma, akiknek *véleménye* szerint Szent István bizonyára nem alapított volna püspökséget a „pusztában”. A település és a püspökség első nyomait a várdombon kell keresnünk, amely nem volt kitéve a mocsaras talaj és a patak áradásai okozta veszélyeknek. Nem véletlen az sem, hogy éppen a vár területén találták meg egy Árpád-kori falu nyomait.

Az egri püspökség Szent István általi alapítására IV. Béla király 1261-ből származó oklevele a bizonyíték, amely a szent királyt nevezi meg a püspökség alapítójaként és említést tesz arról, hogy az egyházmegye 1009-ben már bizonyosan megvolt. Mások az esztergomi érsekség alapításával hozzák összefüggésbe, mondván, hogy minden érsekségnek rendelkeznie kellett legalább két suffraganeus (a joghatósága alá rendelt) püspökséggel és ezek egyike csakis az egri lehetett. A hagyomány szerint Szent István király a várral szemközti „Királyszéke” nevű dombról személyesen figyelte a székesegyház építésének munkálatait. Erre vonatkozóan azonban nincsenek bizonyítékaink, az eddig talált legrégebbi lelet egy XI. századi keresztelő kápolna alapja. Valószínű, hogy Eger harmadik püspöke, Buldus volt az, aki Szent Gellért püspökkel együtt halt vértanú halált 1046-ban. Első püspökeink nyugatról érkeztek ide, hozván magukkal azokat az építőket, akik a későbbiekben felépítették a várost. Így kerültek a XI. század közepén Egerbe és környékére a Liége környéki vallonok, akiknek idetelepülését belga krónikák is megerősítik. Itteni jelenlétükre még ma is számos földrajzi név utal (Maklár, Nagytálya, Andornaktálya községek nevei, Egerben pedig a Vallon utca). Egyes vélemények szerint a latin „ager”= föld kifejezésből ered a város neve, amelyet a vallonok közvetítésével kapott. A vallonok révén honosodott meg Egerben a szőlőművelés is.

A várbeli románkori, Szent János evangélista tiszteletére szentelt székesegyház a XII. században épült, 1204-ben a krónikák szerint itt temették el Imre királyt, és a tatárok pusztították el 1241-ben. Ekkor már jelentős számú lakóház és a püspökség épületei vették körül a templomot, így ez az épületegyüttes képezte az akkori városmagot, amely azonban nem kőfallal, hanem csak palánkkal volt körülvéve, ezért is tudták a tatárok olyan könnyedén felégetni. Éppen IV. Béla

király volt az, aki - látván a tatárok hatalmas pusztítását - elrendelte a kővárak építését. Az egri erődítmény kialakulása is idáig vezethető vissza. Megtörtént a székesegyház újjáépítése, melyet később - Dörögdi Miklós püspöksége idején (1332-1361) gótikus stílusban építettek újjá, illetve bővítettek. A XV. század második felében egy nagyszabású késő gótikus átépítésre is sor került. Itt állott a káptalan Szent István első vértanú tiszteletére emelt temploma is.

A középkori Eger

A város már a korai középkortól kezdődően a várfalakon kívül is terjeszkedni kezdett, a falakon kívüli épületek azonban feltehetőleg csak faházak voltak, hiszen a régészeti feltárások során semmi olyan lelet nem került elő, mely korabeli kőépületre utalt volna. Tartósabb építőanyagból csak a templomokat és a rendházakat építették még ebben a korszakban. Ezek nyomai sem maradtak azonban meg, mert a hódoltság idején a törökök ezen építményeket alakították át saját céljaikra, a török kiűzése után pedig az egykori mecseteket újból átalakították keresztény templomokká.

Már a hódoltság előtt a székesegyházon kívül is több jelentős temploma volt Egernek, a mai Sánc területén a Szent Péter templom, a Cifra kapunál a Szent Jakab templom, kolostor és kórház, a Szervita templom helyén a Boldogasszony templom, a mai minaret környékén a Szent Katalin templom, a mai Ferences templom helyén a Szent Demeter templom, a Bazilika helyén a Szent Mihály templom és a Rác templom helyén a Ágostonrendiek temploma.

A várdomb is teljesen benépesült, itt a püspöki rezidencián kívül felépültek a káptalan lakóházai. A székes káptalan a helyi kanonokok összessége, mely a püspök tanácsadó testülete, a testület feje pedig a nagyprépost (praepositus). A káptalan további funkciói közé tartozik, hogy a közös zsolozsmával és ünnepélyes konventmisékkal emelje az istentiszteletek fényét, széküresedés esetén pedig a káptalani helynök látja el az egyházkormányzás feladatát. A középkorban a káptalanok hiteles helyek is voltak és úgynevezett káptalani, vagy székesegyházi iskolákat tartottak fenn. A mindenkorai egri püspök kiváltságai közé tartozott, hogy a király ötödik gyermekének nevelője volt, így Imre király László nevű fia is Egerben nevelkedett. Újabban úgy tartják, hogy II. Andrást is itt tanították.

A vár fénykorát kétségtelenül a XV. század második felében élte, amikor Mátyás király később árulóvá lett diplomatája, Beckensloer János egri püspök felépíttette a most is látható gótikus püspöki palotát. Őt olyan személyiségek követték az egri püspöki székből, mint Rangoni Gábor, Dóczy Orbán, Bakócz Tamás és Ippolito d' Este, aki Mátyás király feleségének, Beatrix királynénak volt az unokaöccse. A fellendülésnek ez az időszaka természetesen összefügg azzal a körülménnyel, hogy Mátyás király uralkodása idején maga az ország is óriási gazdasági fejlődésnek indult és az általános konjunktúra mindenütt éreztette hatását.

Sajnos az uralkodó halála után keletkezett politikai anarchia, az ország török elleni védelmének megoldatlansága, majd a mohácsi csatavesztés az egeri püspökség székhelyét is hanyatlásnak indították. A vár többször gazdát cserélt Szapolyai János és Habsburg Ferdinánd hívei között. A reformáció egeri megjelenése is ezzel hozható összefüggésbe. Perényi Péter, aki a mohácsi események idején koronaőr volt, 1541-ig Szapolyai pártján állt, 1541 után pedig átállt Ferdinánd oldalára, akinek jóvoltából hamarosan az ország kancellárja és főkapitánya lett. 1542-ben megszállta az egeri várat azzal az ürüggyel, hogy az, mint az ország egyik fontos támaszpontja, megmaradjon Ferdinánd kezén. Perényi azonban ezt követően a várat saját tulajdonába vette, és kiszorította onnan a király embereit is. Azok közé a magyar főurak közé tartozott, akik családjukkal együtt már 1530-ban csatlakoztak a reformációhoz. Noha ő 1542-ben fenti magatartása miatt felségárulás vádjával börtönbe került, az egeri várat kitűnő várnagyára, Varkoch Tamásra bízta, akinek nevéhez fűződött az első lutheránus eklézsia megszervezése Egerben. Az új hit itteni terjedésének rendkívüli módon kedvezett, hogy Frangepán Ferenc püspök halála után 1543-tól 1548-ig betöltetlen maradt az egeri püspöki szék, és Oláh Miklós - aki 1548-ban lett Eger püspöke - sem tartózkodott székhelyén, mert egyidejűleg kancellár is volt. Perényi börtönben történt halála után annak Gábor nevű fia kénytelen volt a várat a hozzátartozó birtokokkal együtt visszaadni a királynak. Varkoch Tamás nevéhez fűződik a vár kettéosztása külső, és belső várra, a külső vár az erődítmény leggyengébb, keleti oldalát volt hivatva megvédeni. Az ehhez szükséges terveket Alessandro da Vedano olasz építész készítette.

Dobó vára

1548-tól Dobó István lett a vár kapitánya. Ezzel megszűnt a protestáns uralom, hiszen maga Dobó katolikus volt, de a püspöki jövedelmeket Oláh Miklós püspök korábbi áldozatkész felajánlása alapján továbbra is a várra kellett fordítani. Az egeri vár jövedelmeit a király és a püspök által kötött szerződés alapján három részre kellett osztani, egyharmadát a püspökség élvezte, egyharmadát a vár megerősítésére, egyharmadát pedig a várőrség ellátására kellett költeni. Erre azért volt nagy szükség, mert Buda 1541-ben történt elfoglalása után a megmaradt országrész legfontosabb védőbástyája Eger lett, és az erődítményt fel kellett készíteni a várható ostromra. Dobó megkezdte a püspöki jövedelmek szigorú behajtását és vár megerősítését. Mindenek előtt befejezte a Varkoch által megkezdett belső és külső várra osztást, ekkor lett a várbeli székesegyház szentélyéből bástya. Tévedés azonban azt hinni, hogy Dobó nevéhez fűződik a katedrális megsemmisítése, hiszen az már a korábbi években, a protestánsok és a katolikusok közt dúló harcokban olyan károsodásokat szenvedett, hogy alkalmatlanná vált funkciójának betöltésére. A belső vár délnyugati oldalán is megépült egy bástya, amely a hős várkapitány nevét viseli, a vár északnyugati csücskén pedig a Tömlöc bástya, melyet félkör

alakban az eléje épített Földbástya oltalmazott. A vár északkeleti csücskét a Sándor bástya védelmezte. A külső vár két keleti csücskét ekkor még két kis körbástya védelmezte, melyeket Bebek Imre épített.

A külső és belső várat árok választotta el egymástól, az egyetlen összeköttetést a ma Sötét kapunak nevezett átjáró jelentette.

1550-ben Szolnokon Dobó palánkból megépítette Eger elővárát is.

A fentiekén kívül Dobó egyik kimagasló erénye volt, hogy kortársainál világosabban ismerte föl a felderítő jellegű hírszerzés jelentőségét.

Egerben azután 1551-ben felszerelte az erődítményt a védekezéshez szükséges fegyverekkel és élelmiszerrel. Ekkora már megérkezett ugyanis annak a híre, hogy Drinápolyban seregszemlét tartottak az újabb offenzívára készülő török seregek.

1552 nyarán Ahmed fővezér el is foglalta Temesvárt, ezalatt Ali budai basa az itteni helyőrséggel pedig Drégelyt, Szécsényt, Hollóköt és Bulyákat. Ezt követően szeptember elején a két sereg Szolnok alatt egyesült. A szolnoki erődítmény idegen zsoldosokból álló őrsége szeptember 6-án kiszökött a várból. Ez a tettük hatalmas csapást mért Egerre, hiszen Dobónak nem maradt elegendő ideje arra, hogy feltöltse az egri vár védőinek létszámát, Tinódi szerint 1935 védővel volt kénytelen szembeszállni a 150 ezer főt kitevő két egyesült török sereggel, akik szeptember 14-én vették ostromzár alá az egri várat. A zsoldos katonák közé így kénytelen volt fölvenni a környék lakosságából verbuválódott önkénteseket és a fegyverforgatásban jártas jobbágyokat is.

A török főszereg megérkezése után rögtön kiépítette az ágyúállásokat, melyek a vár gyengébb pontjaival szemben helyezkedtek el, így a külső vár, a Tömlöc-és a Földbástyák voltak a fő célpontok. Az első komolyabb roham az Ókapu bástya ellen irányult, szeptember 29-én a törökök számára sikertelenül fejeződött be. Ekkor taktikát változtattak. Lövegeiket a falakhoz közelebb helyezték el, és elkezdtek módszeresen lőni a várat. Egy hét után elfogyott a lőszerük. Ezután a védőket felszólították, hogy ha átadják a várat, békésen eltávozhatnak, nem esik bántódásuk. Az ígéretések hatására Hegedűs István hadnagy vezetésével egy kisebb csoport összeesküvést készített elő, amiről Dobó kellő időben tudomást szerzett. Hegedűst kötél általi halálra ítélte, társainak pedig levágták a fülét. Október 4-én újabb csapás érte a várat. A székesegyház sekrestyéjében tárolt puskapor fölrobbant, aminek következtében a várban többen meghaltak, a székesegyház tornya pedig leomlott. Amikor a törökök észlelték a robbanást, kihasználva a keletkezett fejetlenséget, azonnal rohamra indultak. Közben tovább folyt a módszeres ágyúzás. Az ostromlók fegyelme közben folyamatosan lazult. Az utolsó rohamra október 12-13-án került sor. Első nap az Ókapu bástyát támadták meg, amelyet Mekcsey védett, majd a Földbástyát, végül pedig a Bolyki bástyát. A sikertelen nap után ismét a Földbástyát, és a Bolyki bástyát támadták. A vár annyira megrongálódott, hogy már szinte védhetetlen volt. A törökök mégis abbahagyták az ostromot. Bél Mátyás, Eger és Heves megye történetírója csaknem két évszázaddal később a következőképpen ír az egri

várvédők hősiességéről: „Amikor Eger város Oláh püspök birtokába jutott, nagy háború tört ki. Ebben az időben Dobó volt a várkapitány, egy jó szervező, bátor férfi, aki addig védte Eger városát, míg annak helyzete teljesen reménytelenné vált. A török ugyanis a várost és a várat egyszerre fogta ostrom alá, így a város hamarosan elesett. S amikor magában a várban is megfogyatkozott a védők száma, a várkapitány olyan fogadalmat vett ki tőlük, hogy inkább együtt halnak meg, de Egert a töröknek át nem adják. Amikor a várban lévő asszonyok szemtanúi voltak annak, hogyan gyilkolja férjüket a török, a bosszúvágytól fűtve olyan szenvedéllyel vetették magukat a várba törő pogányokra, hogy egy-egy nő három-négy törököt ölt meg elesett férje helyett. Szolimán végül is nem tudta bevenni Eger várát.” Az október 13-i, utolsó, sikertelen roham után egyes kisebb hadtestek megkezdték az elvonulást. Október 17-én Ahmed Belgrád felé, Ali Basa pedig Buda irányába vezette seregeit. A győzelem Európa-szerte óriási szenzációt keltett. A 38 napig tartó ostrom során a törökök több, mint 8000 embert vesztettek, a védők soraiban pedig Tinódi 300 halottról és 200 sebesültről számolt be. Az ostrom rettenetes károkat okozott az erődítményben is, és tudvalévő volt, hogy a harcnak nincs vége, a török előnyomulást nem lehetett megállítani, csak késleltetni.

Ezért Dobó a török elvonulása után azonnal munkához látott: Tokajból élelmiszereket szállíttatott a várba, a város leégett malmát helyreállíttatta, sőt az Eger patak mellé új malmot is építtetett. Miután azonban sem a király, sem a felvidéki vármegyék és városok semmilyen segítséget nem nyújtottak a vár helyreállításához, helyettesével, Mekcsey Istvánnal együtt 1552. november 25-én lemondott tisztéről. A tényleges átadásra 1553. január 11-én került sor. A vár hős kapitánya 1553 májusában erdélyi vajda lett. Erdélyben igen nehéz és válságos helyzet fogadta. Az erdélyi rendek ugyanis ingadoztak a két király, Szapolyai János és Ferdinánd között, s ez belháborúhoz vezetett, melybe a két királyon kívül még a török is beavatkozott. Végül Ferdinándot egyedül a Szamosújvárba bezárkózott Dobó képviselte, aki 1556 novemberében feladni kényszerült a várat. A felvidéki birtokai felé igyekvő Dobót Izabella királyné elfogatta, csak egy év múlva sikerült a börtönből kiszabadulnia. Ferdinánd király ekkor Dobót erdélyi működése jutalmául hatalmas birtokokkal és főispáni címmel jutalmazta. Sorozatosan érték azonban az alaptalan vádak, melyek alapján 1569-ben hűtlenség miatt Pozsonyban bebörtönözték. Innen 1572-ben, súlyos betegen szabadult, és szerednyei várában hamarosan meg is halt. Dobóruszkan temették el, szarkofágjának fedőlapja ma az egri vár gótikus palotájának földszintjén, az úgynevezett Hősök Termében látható.

A vár újjáépítése

Dobó Istvánt az egri várkapitányi tisztségben rövid időre Mekcsey István, majd Bornemissza Gergely követte, aki az 52-es ostrom során 250 gyalogossal érkezett Dobó megsegítésére és rendkívül hősies módon viselkedett,

találékonyságával is kitűnt a várvédők közül. Különösképpen bizonyos tűzszerszámoknak, egyebek között az úgynevezett tüzes keréknek a megkonstruálásában. A várkapitányi tisztség átvétele után azonnal hozzáfogott a helyreállításhoz, melynek során a vár déli oldalán újjáépített egy bástyát, amit róla neveztek el. Várkapitánysága rövid ideig tartott, 1554. október 17-én portyára indult, mert tudomására jutott, hogy Pásztó környékén egy kisebb, a hatvani szandzsákhoz tartozó török csapat garázdálkodik. Az ütközetben fogságba esett, először Hatvanban, majd november 1-jétől Budán tartották fogva. Alkudozások folytak egy előkelő török fogoly és Bornemissza kicseréléséről, de miután ezek nem vezettek eredményre, Bornemisszát 1554. november 3-án Konstantinápolyba hurcolták, ahol 1555 szeptemberében a Jedikula (Héttorony) nevű börtönben Kara Ahmed nagyvezér felakasztatta.

Az egri vár helyreállítása ezt követően tovább folyt. Az anyagi fedezet megteremtésére a király több környező vármegye adóját és robotadóját rendelte a vár felújítására, és elsőrendű olasz építészeket, köztük Paolo Mirandolát bízta meg a tervezői feladatokkal.

Az 1552-es ostrom után a további várkapitányok révén - különösképpen Mágóchy Gáspár segítségével - tovább terjed a protestantizmus. Emiatt a püspök nélkül maradt káptalan a Szent Mihály templomba szorult ki, de néhány év múlva onnan is menniük kellett.

Eközben létrejött a Haditanács, mely arra volt hivatva, hogy a még királyi kézen lévő várakat megfelelő állapotba hozza. E terv keretében 1568-ban megjelent az egri várban Pietro Ferrabosco, aki elkészítette a vár alaprajzát és javaslatot tett annak korszerűsítésére. E javaslat alapján érkezett Egerbe 1569-ben Ottavio Baldigara olasz várépítész.

Baldigara tervei arra alapozódnak, hogy a várnak van egy hangsúlyozottan gyenge oldala, a keleti, ahol egy, a szomszédságában lévő dombról teljesen áttekinthető mind a külső, mind a belső vár területe. Emiatt volt szükség a két keleti fülesbástya megépítésére és ezzel egyidejűleg a szentélybástya eltüntetésére. A bástyák emeletesek voltak, mindkét szinten egy-egy ágyúteremmel, ahonnan keresztirányú tüzeléssel a két bástya közötti hosszú falszakaszt lehetett védeni. Az aknafigyelő folyosók annak meghatározásához nyújtottak segítséget, hogy a támadók éppen melyik falszakaszt próbálják meg felrobbantani.

A súlyos pénzhiány miatt azonban az építkezés csak akadozva és rendkívül lassan halad előre. Az, hogy Baldigara tervei nem valósulhattak meg teljes egészében, a tehetségtelen és gyenge kezű várkapitányok egész sorának is köszönhető. A Tinódi és Balassi által sokszor megénekelt és egyben idealizált végvári élet egy csomó fegyelmetlenséget, fosztogatásoktól kísért portyát, a környékbeli lakosság sarcolását is jelentette. Közben a török egyik kis várat foglalja el a másik után, ami előre vetítette annak árnyékát, hogy hamarosan Egerre kerül a sor.

Az 1596-os támadáskor Nyári Pál várkapitány vezetésével mintegy hétezer fő zsoldos katonából állt az egri vár védő serege. Noha megpróbálták magát a várost is védeni, a polgári lakosságot már előre kitelepítették onnan. A támadás java része a kelet felőli magaslatról érkezik, így itták meg a védők annak levét, hogy nem valósult meg teljesen Baldigara terve, és a fülesbástyákhoz nem készültek el a megfelelő mellvédek. Így nem volt semmi fedezék, vagy takarás az ott védekezők számára. Hat nap után elsőként feladták a várost, de az erődítmény védelme is reménytelen volt. A külső várat egyetlen rohammal foglalták el a törököt, és miután észrevették, hogy a belső vár kelet felől nem támadható, új stratégiát választottak. Megkezdtek a város felőli oldalon a délnyugati bástya aláaknázását. A vár építésze, Stella Kristóf önkéntesekkel leszállt az aknafigyelő folyosóba, hogy megállapítsa a robbanás várható helyét és irányát, ám későn találták azt meg, és a robbanás hamarabb következett be, mint ahogy be tudtak oda fűrni (a fűrés következtében a levegőt kapó lefojtott töltet robbanásának ereje minimálisra csökkenthető). Sajnos, mind odavesztek. A vár más pontjain is robbantak aknák, ezért sok zsoldos az ettől való félelem következtében egyre-másra megtagadta az engedelmességet. A kapitány október 9-én kezdett tárgyalásokat a törökkel és 12-én már aláírták azt az egyezményt, miszerint a vár feladása fejében a védősereg bántatlanul elvonulhat. Október 13-án történt meg az átadás. Ezt a szégyenletes tettet súlyosbította, sőt majdnem az árulással tette egyenértékűvé, hogy még sokan emlékeztek a dicsőséges 1552-es ostromra, amikor Dobó maroknyi serege képes volt megvédeni a „juhaklot”, Nyáry Pál zsoldosai viszont túl könnyen feladták a „bevehetetlennek” tartott várat. A török hitszegő módon a várvédők többségét lemészárolta, akiknek meghagyta az életét, azokat pedig fogságba vetette.

A hódoltság kora

Eger török kézre kerülése után 91 évig a oszmán birodalom része és egy vilájetnek (közigazgatási egység) a központja lett. Kiterjedése igen nagy volt és 5 kisebb közigazgatási egység (szandzsák) tartozott a területébe. A vilájet élén a pasa állott, a szandzsák élén pedig a bég. Az alárendelt szandzsákok székhelyei Egeren kívül Hatvan, Szolnok, Balassagyarmat és Szeged voltak.

A törökök azonnal sort kerítettek a vár megerősítésére, ebből a korszakból maradt ránk a Török-kert néven ismert bástya, a barbakán. Egyidejűleg gondoskodtak a vár őrségéről, amely vélhetőleg 1500 fő janicsárból és 1500 fő arab katonából állott. Az egri helyőrség azonban csak a Bocskai felkelés idején jutott némi katonai szerephez, az 1606-ban kötött bécsi és zsitvatoroki békeszerződés után viszonylag nyugalmas időszak következett a város életére. Ezt a békét csak a korszakban szokásos portyázások, a környező végvárakból kiruccanó magyar katonákkal történt villongások zavarták meg.

Erről a korszakról nagyon keveset tudunk, a leghasználhatóbb forrás, amelyből képet alkothatunk magunknak a török-kori Egerről, Evlia Cselebi török

világutazó írása, akit azonban nagyon óvatosan kell kezelni, mert gazdag fantáziájával a török birodalom nagyságának és szépségének ecsetelése közben sokszor hatalmas túlzásokba esett. Leírásában például arról is lehet olvasni, hogy a várost óriási szőlőterületek veszik körül. Noha a szőlők nagyságát tekintve erősen túloz, nem vitatható, hogy valóban voltak itt a hódoltsági korszakban is szőlők, mert noha maguk a törökök bort nem ittak, a szőlőt, mint gyümölcsöt kedvelték. Ő tesz említést Egerben először a vörös fajtákról, ami annál is inkább lehetséges, mert ezeket a fajtákat az egri borvidéken azok a délszláv népelemek honosították meg, akik a törökök elől menekülve, vagy éppen velük együtt érkeztek Magyarország területére.

A törökök nem törekedtek arra, hogy a meghódított területek lakosságát teljesen elpusztítsák, hiszen érdekükben állott a terület adózóképességének fenntartása, a lakosság mégis nagyrészt elmenekült a hódítók elől. Nem törekedtek arra sem, hogy az általuk gyaúroknak (hitetleneknek) nevezett keresztény lakosságot áttérítsék saját vallásukra, mert hitük szerint a gyaurok eleve ki vannak zárva az üdvösségből és nem is kívántak velük ebben osztozkodni.

Az is magyarázatra szorul, hogy elvonulásuk után a hódoltsági területeken miért hagytak maguk után olyan kevés építészeti emléket, amelyek szinte mindegyike kizárólag a kultuszhoz kapcsolódik. A magyarázat a török nagybirtokrendszer mibenlétében keresendő. A középkori Törökország és a terjeszkedő Iszlám teljesen katonai jelleget öltött, ezért a birtokadományok is kiemelkedő haditettek után jártak, és a használó halála után azt nem örökölhették az utódok, hanem visszaszállt a szultánra, aki azt hasonló módon újból eladományozta. Ennek következtében senki sem volt érdekelt az általa birtokolt terület fejlesztésében, nagyobb építkezések megvalósításában, sokkal inkább abban, hogy a hosszabb - rövidebb tulajdonlás időtartama alatt a lehető legnagyobb hasznot húzza a birtokból. Így a meghódított területeken többnyire csak mecseteket, minareteket, fürdőket építettek. Sőt templomaikat is a korábbi keresztény templomok átalakításával rendezték be. Ezzel magyarázható, hogy itteni tartózkodásuk nyomát mindössze két fürdő maradványai, a Minaret (amely az 1847-ben lebontott Kethüda dzsámihoz tartozott) az említett bástya és néhány épületrészlet őrzi. Ezek egyike a vár bejáratának közelében a Dobó utcában álló ház, melyről tudjuk, hogy a török időkben dervis iskola működött benne.

A törökök használták ki elsőként azokat a melegvízű forrásokat, melyek az Eger patak mellett törtek fel a föld alól, és amelyre a ma is meglévő nyolcszögletű medencével ellátott fürdőjüket telepítették. Másik megmaradt fürdőjük maradványai, melyet Valide szultánáról neveztek el, a mai Dobó utcában található. Ez azonban nem rendelkezett medencével, hanem gőzfürdő volt, és a tisztálkodási lehetőséget csak folyóvíz biztosította.

Eger visszafoglalására viszonylag későn került sor. A császári csapatok 1686. szeptember 2-án foglalták vissza Budát. Győzelmük után felvetődött Eger visszafoglalásának gondolata is, ám mégis Szolnok és Szeged mellett döntöttek, azzal a hátsó szándékkal, hogy így elvágják a törökök utánpótlási vonalát. Egy

év múlva a törökök minden ellenállás nélkül adták föl az Eger környéki várakat, Sirokot, Szarvasköt és Cserépvárat. 1687 tavaszán az egri helyőrség már minden utánpótlástól elvágva várt a Belgrád irányából érkező felmentő seregre. Az egri vár helyőrsége ekkor már az említett várakból ide menekültekkel együtt 4000 fő lehetett, a védelmet Rusztem pasa vezette.

A császári hadvezetés nem akart nagyobb áldozatokat hozni, ezért a blokád mellett döntöttek. Egyidejűleg megtiltották a környékbeli vármegyék lakosságának, hogy bárminemű élelmiszert az egri várőrségnek szállítsanak. A közvetlen blokád 1687. július 9-én kezdődött. A várat Giovanni Doria olasz tábornok, Koháry István tábornok és Vécsey Sándor ajnácskői kapitány vették körül. Semmilyen hadműveletet nem végeztek, kivéve azt, hogy visszaverték a kisebb kitörési kísérleteket. Egyedüli feladatuk volt, hogy várban lévőket teljesen elzárják a külvilágtól. A Belgrád irányából várt felmentő sereg sem érkezhett meg, mert a török főszereg augusztus végén már Eszéknél totális vereséget szenvedett. A kérdés csak az volt, hogy meddig tartanak a védők élelmiszert tartalékai. December elején kénytelenek voltak alkuba bocsátkozni. Ennek értelmében a vár védői szabadon elvonulhattak, hátrahagyva a várban lévő fegyvert és lőszert, a császáriak viszont szavatolták az elvonulók biztonságát. Az egyezmény érdekessége volt, hogy teljes vagyonbiztonságot garantált mindazok számára, akik Egerben kívántak maradni.

A török veszély elmúltával a bécsi udvari haditanács 1702-ben elrendelte 18 magyarországi vár, köztük az egri megsemmisítését. Ennek értelmében a bástyákat, falakat, tornyokat leromboltatták, az árkokat és üregeket pedig be kellett temetni. Elsőként a külső várat rombolták le, hamarosan elfogyott azonban az erre a célra fordítható pénz, a Rákóczi szabadságharc idején pedig a megmaradt belső vár is fontossá vált. A szabadságharc bukása után, a XVIII. századi nagy építkezések alkalmával azután nem egy jelentős egri épület a vár köveiből készült.

Eger a kései feudalizmus korában

A város 1687. december 17-én szabadult fel a török hódoltság alól. A várral és a várhoz tartozó birtokokkal együtt a kincstár új szerzeményét képezte. Lassan megindult a betelepülés folyamata.

Az első lakosok között voltak azok a török családok, akiknek letelepedését a vár feladási alkupontjai biztosították. Ez kb. 300 főt jelentett. Őket követték a végvári katonák, egyházi személyek, német és magyar mesterek, nemesek, parasztok, rácok. A szerbek betelepülése Egerbe minden valószínűség szerint a XVI. század utolsó éveiben zajlott, közvetlenül azután, hogy a török elfoglalta Egert. Az 1693-as összeírás már 633 rácot emleget Egerben, papjaik és szerzeteseik száma ekkor 10 volt. Ezt a nagy lélekszámot az magyarázza, hogy az 1690-es évek elején Csernovics Arzén pátriárka vezetésével kb. 30.000 szerb menekült Magyarországra, akik az ország különböző pontjain települtek le.

Hosszú évtizedeken keresztül fontos szerepet játszottak az egri bor külföldi (elsősorban lengyelországi) értékesítésében. Néha görögök néven is szerepeltek, ez azonban elsősorban felekezeti kategória volt, szép számmal voltak azonban köztük ténylegesen görög nemzetiségűek is, akinek itteni jelenléte azzal magyarázható, hogy a pozserováci békeszerződés értelmében a török alattvalójú kereskedők - köztük a görögök is - jelentős vámkedvezményeket élveztek. Ideérkezésükkor az Ágostonrendiek egykori templomát kapták meg, és csak a XVIII. század végére sikerült uralkodói engedéllyel felépíteniük templomukat, a Miklós püspök tiszteletére szentelt, közkeletű nevén Ráctemplomot. A betelepülést elősegítette, hogy a kincstár ötévi adómentességet biztosított a lakosság számára és mellőzte Eger püspökének régi birtokjogát. I. Lipót 1688. augusztus 6-án szabad királyi várossá nyilvánította Egert. A rangemelést ki is hirdették a lakosság előtt. A kihirdetés alkalmával Miklósfy Péter egri örkanonok tiltakozását fejezte ki a püspök, a káptalan és az egész papság nevében. A város lakossága tudatában volt annak, hogy a rangemelés érvényessége kétséges, hiszen lényegében véve az sohasem emelkedett jogerőre, mert nem hirdették ki az országgyűlésben. Ezért 1692 novemberében egy felségfolyamodványt nyújtottak be, melyben ismét kérték a rangemelést és az erről szóló privilégiumlevelet. Ezt ugyan nem kapták meg, ennek ellenére a város 1693-ban ezüst pecsétet csináltatott magának, a szabad királyi városi jogállásra utaló körirattal (*Sigillum liberae ac regiae civitatis Agriensis*), amit használatba is vettek. A Kassán élő Fenessy György püspök és a Jászón élő káptalan (akik a protestantizmus térhódítása és a török terjeszkedés miatt több mint egy évszázada tették át a Felvidékre székhelyüket) nem nyugodtak ebbe bele, éspedig okkal, mert közjogi szempontból támadható volt. Emellett bemutatták IV. Béla király 1261-ben kelt oklevelét, amely Egert püspöki várossá nyilvánította, valamint az 1649. évi 45. törvénycikket, mely kimondja, hogy minden olyan privilégium, melyet az uralkodó az érintett földesúr beleegyezése nélkül adományoz, érvénytelen.

A püspök első lépésként a kamarától bérbe vette a várhoz tartozó püspöki falvakat, hogy azok addig sem legyenek idegen kézen, míg jogainak érvényt nem tud szerezni. Később kifogást emelt az udvarnál a szabad királyi pecsét használata miatt is. Segítségére voltak Heves és Borsod vármegyék, melyek területén Eger feküdt, azzal vádolva meg a várost, hogy nem kívánnak részt vállalni az ország terheiből. 1694-ben a püspöknek sikerült kiegyeznie a kincstárral, mire az uralkodó visszavonta Eger városától az akkor már általa is ideiglenesnek nevezett privilégiumokat és visszaállította Eger püspökének régi birtokjogát. Azok a házak és telkek, melyeket a kamarai igazgatás alatt szereztek, háborítatlan tulajdonban maradtak, a királyi parancs pedig biztosította a szabad költözés jogát azon polgároknak, akik a megváltozott jogi helyzetben nem kívántak a városban maradni.

Fenessy püspök címeréből alakult ki Eger város címere, két benne lévő motívum, az egyszarvú és a napkorong felhasználásával.

Másfél évszázadon keresztül a város és püspök közötti megállapodás, az úgynevezett Fenessy egyezmény volt az a jogforrás, amely Eger életét meghatározta. A mezővárosi polgár jogállása az adott korszakban bizonytalan volt, jogi helyzete alapján a polgár és a jobbágy között helyezkedett el. A megállapodás a szabad királyi városokéhoz hasonló privilégiumokat biztosított a lakosságnak, de voltak bizonyos megszorításai a földesúri jogok érvényesítése érdekében. A belvárost fallal vették körül, és magisztrátus irányította életét, ám a főbíró mindig a püspök által kijelölt három személy közül kellett választani. A földesúrnak és a két vármegyének járó adókat nem fejenként, hanem egy összegben fizette a város, ami szintén jelentős kedvezménynek számított. Ám az egyezmény hatálya csak a fallal körülvett belváros lakóira terjedt ki, a falon kívüli külvárosok, úgynevezett hóstyák (A német Hochstadt=előváros szóból) lakói a zsellérekével azonos jogállásúak voltak. Többnyire a polgárok és egyháziak szőleiben végzett bér munkából éltek, és nekik maguknak is voltak szőlőik. Ezek azonban nem számítottak bele a jobbágyi telekállományba, ezért minősültek tulajdonosaik zselléreknek, nem pedig jobbágyoknak.

A földesúri joghatóságot a káptalan nevében is a püspök gyakorolta mind a belváros, mind a hóstyák népe fölött, elvileg azonban a város borsodi, vagyis patakon túli része a káptalané, a hevesi, vagyis patakon inneni része pedig a püspöké volt. A XVIII. század folyamán kialakult már az egész belváros, a Maklári és a Hatvani hóstyák egy része. A Maklári hóstyák az Egerrel szomszédos Almagyar községből alakult ki. Később létrejött külvárosok: a Felnémeti és Cifra hóstyák, valamint a Sánc. A városfal a XIX. század 3-4. évtizedéig állott. Kapui a következők voltak: Maklári, Hatvani, Cifra, és Szent Miklós (Rác).

A városi közigazgatás élén a főbíró állott, akit a püspök által kijelölt három személy közül választottak, és akit a püspök erősített meg hivatalában. Ekkor még a közigazgatás nem vált el az igazságszolgáltatástól, ebben a tekintetben is a város első embere volt. A magisztrátus, vagyis tanács hatáskörébe tartozott az iparrendészet, a piacfelügyelet, az egészségügy, a gyámügy, a tűzrendészet, és a közbiztonság.

Városunk közigazgatásában találkozunk egy igen ritka tisztséggel, ez a fertálmesterség. A szó a német Viertel=negyed kifejezésből ered, és az a magyarázata, hogy a negyedekre (hóstyákra) osztott város minden negyedének élén állott egy fertálmester, aki ügyelt a városrész rendjére. 1713-ban a városban még csak négy negyed volt, száz év múlva, 1823-ban azonban már 12 fertálmestere volt Egernek.

A fertálmesterség a XVIII. században még nem volt fizetéses tisztség, nem is voltak túlzottan megbecsült tisztségviselők, a hivatalos iratok, idézések, adóintő cédulák kihordói voltak és ügyeltek a közrendre, tűzbiztonságra, ellenőrizték a városba érkező idegeneket.

Az új fertálmesterek évente február 9-én, Szent Apollónia napján foglalták el hivatalukat, eleinte a magisztrátus jelölte ki őket, később a negyedek maguk

választották őket a köztisztviselőben álló tisztos, vallásos polgárok sorából. Ettől kezdve nagyobb lett a megbecsültségük is.

A településnek a török utáni benépesülését elősegítette, hogy a korona rövid ideig úgy kezelte Egert, mint a korona új szerzeményét, ami öt éves adómentességet biztosított. Az 1690-es házösszeírás összesen 518 házat jegyzett föl. Feltüntette a tulajdonosok nevét, vallását, nemzetiségét, foglalkozását. Az összeírásban szám szerint a katonák voltak első helyen, őket követték a császári adminisztráció tagjai, majd az egyházi személyek és a kézművesek. A vallási megoszlásból kitűnik, hogy 59 újkeresztény (megkeresztelkedett török) és 40 rác kereskedő is volt a városban. Egyes számítások szerint 1700 körül mintegy 800 adófizetésre kötelezhető polgára volt Egernek, és tekintettel arra, hogy az egyháziak és egyházi szolgálatban álló világiak nem adóztak, összesen kb. ötezerre tehető ebben a korban Eger lakossága. Némi visszaesést jelentett, hogy 1708-ban itt is felütötte a fejét a pestisjárvány, amelynek emlékét őrzi a Szent Rókus fogadalmi kápolna, Eger egyik legrégebbi műemlék épülete. Az 1720 - ban készített összeírás 1535 adófizetőt számolt össze, ami figyelembe véve a családtagokat és egyéb nem adózó személyeket, azt jelenti, hogy ekkor már 8000 fő körül volt a lélekszám. Az 1845/46-os katonai célú (hadiadó) összeírás szerint már a 20.000 főt is meghaladta a lélekszám. Ettől kezdve egy évszázadra lelassult a népességnövekedés, és csak a II. világháború után tapasztalunk jelentős növekményt, 1990 táján közelítette a 60.000-et.

A városnak igen sok gondot okozott, hogy két vármegye területén feküdt, és mindkét vármegye gondosan ügyelt arra, hogy megőrizze fennhatóságát a város fölött. Nem beszélve ennek következményéről, a kettős adóztatásról. 1725-ben a magisztrátusnak sikerült elérnie, hogy III. Károly kivonta a város patakon túli részét Borsod vármegye felügyelete alól.

A város a XVIII. század folyamán szüntelen küzdelmet folytatott azért, hogy a szabad királyi városok sorába jusson. Ezek a törekvések különösképpen erősek voltak Barkóczy Ferenc püspöksége idején, később 1783-ban Eszterházy Károly püspök alatt. Eszterházy tiltakozott II. József türelmi rendelete miatt, mire az haragjában felmentette a püspököt örökös főispáni tisztéből. Ezt a villongást kihasználta a lakosság és bepanaszolták a püspököt az uralkodónál, aki 1789-ben kelt válaszában megígérte a lakosságnak a hön óhajtott rangemelést. A következő esztendőben bekövetkezett halála miatt azonban erre sem került sor.

A városi előjáróság legközelebb 1812-ben fordult kérelmével az országgyűléshez. Ekkor Eger már húszeszes lélekszámú város volt és a gazdasági fellendülést, a lélekszám nagyobb arányú növekedését várták a rangemelésből. 1807-ben Eger mindkét részét Heves megyéhez csatolták és a vármegyei követek az 1811-es és az 1825-ös országgyűlésre is azt az utasítást kapták, hogy ott a rangemelés ellen szavazzanak. Az 1830-as években már a reformokért küzdő nemesség is felkarolta a szabad királyi városi rang ügyét, a megyei ellenzék egyik vezéralakja, Csiky Sándor is síkra szállt a város jogaiért.

Végül az 1848-as XXIV. tc. értelmében a város addigi jogállásától függetlenül a rendezett tanácsú városok sorába került. Az 1849. június 9-i közgyűlésen Rózsa Károly személyében polgármestert állítottak a város élére, ezzel a közigazgatás véglegesen elvált az igazságszolgáltatástól, melynek élére a főbíró került. Eger város első országgyűlési képviselője Csiky Sándor lett.

Az 1848/49-es események Egert is érintették, a kápolnai csata előestéjén, 1849 februárjában Egerben tartózkodott Dembinszky, Görgey és Klapka, március 31-én pedig a tavaszi hadjáratot kapcsolatos toborzó körútján Kossuth érkezett Egerbe, akit az itteniek kitörő lelkesedéssel fogadtak. Ekkor hangzott el az érseki palota erkélyéről a tavaszi hadjárat előkészítésén fáradozó Kossuth szállóigévé vált mondása: „Itt nem hirdetni, itt csak tanulni lehet a hazafiságot”. Egri kötődése volt Knézich Károlynak, a szabadságharc vértanú tábornokának is, akinek felesége, Kapitány Katalin egri leány volt, és egri születésű volt Lenkey János tábornok, aki az aradi várbörtönben halt meg 1850-ben, a fogságban ugyanis megőrült, ezért nem tudták rajta végrehajtani a halálos ítéletet. Sírja a Kisasszony temetőben látható.

Püspökök, érsekek

Elsőként az 1699-ben kinevezett Telekessy István püspök érkezett székvárosába, aki a püspöki székkal egyidejűleg Heves és Külső Szolnok vármegyék örökös főispáni tisztségét is elnyerte. Telekessy jelentős adományokkal támogatta a már előtte ideérkezett jezsuita atyákat, hiszen mikor ideérkeztek még hajléka sem volt, náluk kapott szállást. A jezsuiták ekkorra már megnyitották gimnáziumukat, amelyet egészen 1773-ig, a rend feloszlatásáig működtettek, és amelyet a rendházzal és a templommal együtt később a ciszterciek vettek át, a püspök adományából létesítették patikájukat is, melynek bevételeiből tudták folytatni építkezéseiket. házaikat. Az idős főpap sokat tett a törökök által elnéptelentett, és lerombolt egyházmegye és székhelye újjáépítéséért. A súlyos paphiány miatt 1705-ben megnyitotta az egri szemináriumot, valamint helyreállította a megrongálódott templomokat, és újakat építtetett.

1700 és 1708 között kijavíttatta a Szent Mihály plébániatemplomot, amely ettől kezdve püspöki székesegyházként működött és megkezdte a püspöki rezidencia építtetését is a városban. Telekessy adott engedélyt a káptalan tagjainak, hogy házaikat az egykori romos épületek helyett a mai Kossuth Lajos utcában építsék fel.

A Rákóczi fejedelem által vezetett szabadságharc idején a város védelmét az idős püspök vezette. Miután megállapodás szerint 1704-ben a kurucok bevonultak Egerbe, a püspök kész volt a szabadságharc támogatására. Maga Rákóczi is 1704. februárjában érkezett Egerbe, és itteni tartózkodása során a főpásztor atyai jó barátja lett. Művelődéstörténeti szempontból nagyon fontos, hogy 1705 tavaszán Egerben jelent meg az első magyar hírlap, a Mercurius Hungaricus, melynek az volt a feladata, hogy a külföldi közvéleményt

tájékoztassa a felkelés eseményeiről. 1705 szeptemberében a szécsényi országgyűlés aktív résztvevője volt Telekessy is, ahol a rendek Rákóczit vezérlő fejedelmüké választották. A fejedelmi esküt is neki tette le (ennek ellenére nem sikerült elérnie a vezérlő fejedelemtől, hogy a jezsuiták itt maradhassanak a városban). 1707-ben az ónodi országgyűlésen pedig a püspök elsőként írta alá a Habsburg ház trónfosztását. A szabadságharcban való aktív részvétele miatt Keresztély Ágost esztergomi érsek 1709. december 18-án felfüggesztette főpapi méltóságából. Az ehhez szükséges törvényes alapot az szolgáltatta, hogy az uralkodó kérésére XI. Kelemen pápa kiadott egy brévét, ami arról szólt, hogy minden papot, aki részt vesz a felkelésben és egy hónap múltán sem tér vissza az uralkodó hűségére, megfoszthatnak hivatalától és javadalmaitól. A pápát nyilván egyoldalúan tájékoztatták, mikor ennek az okmányoknak az aláírására rávették, így Piazza bécsi nuncius közbenjárására volt szükség ahhoz, hogy a pápa feloldja az ítéletet, majd 1711-ben visszahelyezte a püspököt jogaiba.

Telekessy 1715-ben bekövetkezett halála után gróf Erdődy Gábor lett Eger püspöke, aki már 1713-tól koadjutora (utódlási joggal felruházott helyettese) volt az idős püspöknek. Ő is kulcskérdésként kezelte az egri szeminárium ügyét. Erdődy nevéhez fűződik az irgalmasok és a trinitáriusok Egerben való letelepítése. Az irgalmasok támogatásával, illetve a kórház létesítésével a XVIII. századi egészségügy egyik úttörőjének nevezhető.

1726-ra felépíttette a város új barokk katedrálisát a Szent Mihály templom helyén. A kor egyik neves építészével, Giovanni Battista Carlonéval pedig megépíttette a püspöki rezidenciát. Vikáriusa, Foglár György alapította a jogi iskolát, a Collegium Iuridicum Foglarianumot. 1744-ben bekövetkezett halála után gróf Barkóczy Ferenc követte őt a püspöki székből, akit Mária Terézia 34 éves korában nevezett ki egri püspökké és Heves és Külső Szolnok vármegyék főispánjává. Főpapi méltóságában XIV. Benedek pápa 1745. május 10-én erősítette meg. Erdődy reformálta meg a szemináriumi oktatást. A hittudományi főiskola új, 1754-ben általa készített tanterve a Reformatio Scholae Episcopalis Agriensis volt, ebben megemelte a képzési időt is. Az egyetem alapításának terve is tőle származik. 1755-ben a Collegium Iuridicum Foglarianum épületében meg is kezdte a bölcsélet oktatását. Barkóczy Ferenc nevéhez fűződik a püspöki nyomda alapítása is, ugyancsak 1755-ben, melynek termékei Európa-szerte ismertek voltak. Bőkezűen támogatta a minoriták templomának építését, Felsőtárkányban pedig az elpusztult khartauzi kolostor helyén felépíttette a nazarénusok kolostorát. Mint főispán, felépíttette a vármegyeházát, mert a püspöki palota szűkösnek bizonyult a megyegyűlések számára.

Felsőtárkányban állott a Fuorcontrasti nevű kastélya, melyet, mint fényűző hajlamainak bizonyítékát, utóda, gróf Eszterházy Károly porig leromboltatott. Sajnos, a kastélyról csak néhány ábrázolás maradt fenn, egyik az irgalmas kórház ebédlőjében lévő lambérián, egy táblakép. 1761. június 13-án Mária Terézia az esztergomi érsekség élére nevezte ki.

Utódját, gróf Eszterházy Károlyt is fiatalon, ugyancsak 34 éves korában szentelték püspökké. Elsőként a váci egyházmegye élén állt rövid ideig, 1761. október 10-én nevezte ki a királynő egri püspökké. Szigorú, aszketikus életet élt, és tartózkodott minden fényűzéstől. Ezzel magyarázható, hogy az említett Fuorcontrasti kastélyon kívül elődje harsányi nyaralóját is leromboltatta. Az ő nevéhez fűződik azonban Barkóczy grandiózus tervének, az universitas épületének a megvalósítása 1762-82 között. Az egyetemet négy fakultásosra tervezte, a teológia, a filozófia, a jogtudomány és az orvostudomány oktatását kívánta itt megszervezni. Elődje már terveket is készített Gerl József építésszel, ő azonban néhány hónapos együttműködés után Fellner Jakabbal kívánta a munkát folytatni, akivel már korábban is kapcsolatban állt, mivel az Eszterházy család tatai birtokain építész volt. Elkészíttette a nagyszerű épületet, megvásárolta szükséges felszereléseket, mindenekelőtt ragyogó könyvtárat létesített, amelyet 1793-ban adtak át rendeltetésének. Gondja volt az épület művészi kidíszítésre, kitűnő festőket alkalmazott, a könyvtár freskóját Zach József és Kracker János Lukács (1778), a díszteremét Franz Sigrist (1781), a kápolnáét pedig Franz Anton Maulbertsch (1793) festette. A csillagvizsgálót Hell Miksa tervezte, a könyvtár bútorzatát pedig Lotter Tamás készítette. A könyvállványokon lévő reliefek Halblechner Vencel munkái. A híres győri kályhászmester, Mágner Károly szállította a cserépkályhákat.

Az egyetem működéséhez szükséges uralkodói engedélyt azonban nem kapták meg, annak ellenére sem, hogy az ő nevéhez fűződött az első magyar orvosi iskola felállítása is. 1769. november 25-én szervezték meg Markhot Ferenc megyei főorvossal a Schola Medicinalis Agriensist az irgalmasrendiek kórházában. Az intézmény 1774-ig működött, nem kapták meg ugyanis a doktoráltatás jogát, így jelentkezők hiányában be kellett zárni.

Eszterházy nevéhez fűződik még az Érsekkert díszkertté alakítása, a Szeminárium épületének és a püspöki rezidenciának bővítése. Ő építtette az Eger patak árvezeit megakadályozó völgyzáró gátat is, amely egy hatalmas hídszerű építmény volt, és a mai Mária utca vonalában állott. A pillérek között a nyílások csak annyi vizet engedtek át, amennyit a patak városi szakaszán a meder biztonsággal le tudott vezetni. A híd túlsó oldalán a fölösleges vízmennyiség felduzzadt. Eszterházy egyik legnagyobb tervét, az új katedrális építését már nem tudta megvalósítani 1799-ben bekövetkezett halála miatt. Ő volt Eger utolsó püspöke.

Eszterházy halála után újra napirendre került egy régebbi terv, a hatalmas kiterjedésű egri egyházmegye felosztása. 1804-ben VII. Pius pápa az egri püspökség területéből kialakította a kassai és a szatmári püspökségeket, az egrit pedig érseki és metropolitai rangra emelte, ami azt jelenti, hogy az érsekség joghatósága más egyházmegyékre is kiterjed. Ezek a rozsnyói, a szatmári, a szepesi, és a kassai püspökségek voltak.

Első egri érsekké 1804-ben Fuchs Ferencet nevezték ki. Rövid egyházfősege alatt legfőbb tevékenysége az újonnan alakult főegyházmegye megszervezése

volt. Rendkívüli szociális érzékenységgel rendelkezett, amit az is bizonyít, hogy nagyon sok áldozatot hozott a szegénység és a nyomor felszámolása érdekében, végrendeletében pedig mindenét a szegény papokra és tanítókra hagyott.

1807-ben bekövetkezett halála után báró Fischer István követte őt az érseki székben. Őt is mindenekelőtt nagylelkűsége tette emlékezetessé a főegyházmegye élén. Jelentős összeggel támogatta az Érseki Joglíceumot, a város szegényeit, a többszöri árvízzel sújtott lakosságot, a nyomorúsággal küszködő papokat és tanítókat. Adományával gazdagította a majdani Nemzet Múzeumot, a Ludovika Akadémiát és a váci siketnémák intézetét. 1822. július 4-én bekövetkezett halálától kezdve öt évig betöltetlen volt az egri érseki szék.

Pyrker János László velencei pátriárkát 1827-ben nevezték ki a főegyházmegye ordináriusává. 1772. november 2-án született a Székesfehérvár közelében lévő Lángon. Világi tanulmányai befejeztével rövid ideig hivatalnok volt, majd 20 éves korában belépett a lilienfeldi ciszterci kolostorba. 1812-ben apáttá választották, 1819-ben pedig püspökké szentelték és a szepesi egyházmegye élére állították. 1820-ban I. Ferenc velencei pátriárkává nevezte ki. 1821 tavaszán érkezett Velencébe.

Az itteni érseki palotához egy új szárnyat emeltetett, a délit, melyben képtárát elhelyezte. Egre érsekké történt kinevezése után egyébként is serény munkához látott. Megalapította az egri rajziskolát, hogy elősegítse az iparostanoncok szakmai képzését. Joó János, a rajziskola alapító igazgatója volt az első egri folyóirat, a „Hétlapok” alapítója. 1828-ban a Líceum épületében nyitotta meg az első magyar nyelvű tanítóképzőt, mert észrevette, hogy az elemi iskolákban többnyire műveletlen és képzetlen tanítókra van bízva az ifjúság nevelése. Székvárosában városszépítő bizottságot hozott létre, hogy a városbeli építkezéseket ellenőrizni lehessen és az utcák rendezettebb küllemmel bírjanak. Létrehozott egy egyesületet, az Egri Cassinói Társaságot, mely birtokba vette és működtette az 1834-ben, a reformtörekvések során az egykori Spetz -házban létesített Kaszinót.

1828-30 és 1839-40-ben két ütemben megteremtette az egri gyógyfürdő alapjait. Ő volt az egri vár kultuszának megalapozója is. Parkosíttatta a várat, a régi székesegyház egyik gótikus pillérére felállíttatta Szent István szobrát, és a Setét kapuban pedig elhelyeztette Dobó István síremlékét. Az ő kezdeményezésére létesült a várbeli Kálvária is.

A Velencében eltöltött évek alatt jelentős, jórészt a velencei festőiskola művészeitől származó képgyűjteményre tett szert, amelyet később Egerbe is magával hozott. Mikor az 1836 májusában berekesztett országgyűlés egyik utolsó ülésén az összegyűlt rendek 500.000 forintot szavaztak meg a Pesten felállítandó Nemzeti Múzeumra, akkor a pátriárka érsek fölállt, és gyűjteményét odaajándékozta a létesítendő múzeumnak. Pyrker később még mintegy ötven képpel egészítette ki az adományt. Miután a Nemzeti Múzeum csak évek múlva épült fel, az érsek ideiglenesen Egerben állíttatta ki a műveket, így esett meg, hogy a Nemzeti Múzeum képtára először nálunk volt látható.

Kezdetől fogva foglalkoztatta az új katedrális építtetése, mert megítélése szerint ideérkezésekor „az egri érseki templom alig különbözött egy falusi templomtól.” A tervezést Hild József, a kor neves építész, a művészi díszítést többek között az Itáliából érkezett Marco Casagrande szobrászművész végezte. Az új székesegyház mindössze négy év alatt felépült, felszentelésére 1847. május 7-én került sor.

Viszonylag kevesen tudják, hogy Pyrker érsek nemcsak a képzőművészetekben volt járatos, hanem maga is művész volt, mégpedig költő, számtalan német nyelvű lírikus és epikus költemény szerzője.

1847-ben bekövetkezett halála után V. Ferdinánd Lonovics Józsefet nevezte ki érsekké, ő azonban az 1848/49-es események folytán sohasem foglalta el az egri főpásztori széket. Alakját elsősorban az tette híressé, hogy Széchenyi István személyes jó barátja volt, többek között ezért a szabadságharc bukása után a győztes hatalom lemondatta. Még korábbi csanádi püspöki székétől is megfosztották.

Miután néhány évig üres volt az egri érseki szék, 1851. január 19-én Bartakovics Bélát iktatták be.

A város gazdasági élete a késői feudalizmus korában

Szőlőművelés

Eger éghajlata átmenetet képez a hűvösebb, csapadékosabb hegyvidék és a kontinentális Alföld éghajlata között. A dél felé lejtő dombok és a meleg nyár, valamint a hosszú száraz ősz, kedveznek a növénynek. A szőlő ugyanis tipikusan mediterrán növény. Csapadékigénye ott 6-800 mm, nálunk kevesebbel is beéri. Csak az nem mindegy, hogy milyen a csapadék évi eloszlása. Nálunk nem a legkedvezőbb, egyszerre nagy mennyiségű eső esik le, amit rendszerint hosszú aszályos időszak követ. A szőlő tenyészideje alatt meghatározott időtartamú napsütést és melegmennyiséget igényel. A nedvkeringés megindulásához 7-8 C°-os hőmérsékletre van szükség gyökérmagasságban. A rügyek fakadása 10-13 C°-nál kezdődik. Jó minőségű bor ott terem, ahol a középhőmérséklet virágzás idején 15, a nyári legmelegebb hónapokban 19 és bogyóérés idején 16-17 C° körül van. A szőlő valamennyi szerve 25-30 C° körül fejlődik legjobban, 35 C° fölött azonban már károsulhat. Nálunk a vegetációs időszakban az átlaghőmérséklet eléri a 17 C°-ot, a napsütéses órák száma az adott időszakban pedig átlagosan 1417 óra. A szőlő érzékeny a kemény fagyokkal szemben is, -20 C° körüli fagyokat még az ellenállóbb fajták is csak 1-2 napig tudnak elviselni károsodás nélkül. Nálunk a csapadék évi mennyisége egy kicsit kevés, és eloszlása nagyon kedvezőtlen, ez kétségessé teszi a terméseredményeket. A város határában ezenkívül két jégeső zóna is húzódik.

Az egri borvidék elsősorban vörösborairól híres. A XIX. század közepe tájától a minőségi vörösborokat úgy állították elő, hogy a fürtöket leszemezték, és a jól összeválogatott fajtákat hosszú ideig törkölyön erjesztették, ezáltal oldódik ki a bogyók héjából a festékanyag, és alakult ki a borok mélyvörös színe.

A vörösbort adó fajták aránya kisebb-nagyobb eltérésekkel az egész korszakban kb. 80% volt. Már ekkor is ismerték a félvörös (siller, ma rosé) fajtákat, amelyeket úgy állítottak elő, hogy a must rövidebb ideig állt a törkölyön, így nem volt idő arra, hogy az egyébként vörös szőlő héjából kioldódjon a festékanyag. Az egri minőségi vörösbor termelése a XVIII-XIX. században vált általánosan elterjedtté, korábban a fehér bort adó fajták voltak általánosak. A vörösbort adó fajtákat, elsősorban a kadarkát azok a szerbek hozták magukkal, akik a török hódítók elől menekülve kerültek hazánkba. Ezt igazolja, hogy Evlia Cselebi török világutazó a hódoltság idején hazánkban járva részletesen leírta a szőlők nagy kiterjedését, ám a várossal kapcsolatban főleg a fehér bort adó szőlőkről tett említést. A Bikavér elnevezés, amely fantáziánév, első alkalommal 1851-ben jelent meg, a bor sötétvörös színe indokolta, de nagyon hasznosnak bizonyult a kereskedelmi forgalomban is. A Bikavér összetétele kismértékben módosult az idők folyamán, különösen a filoxéravészt követően, a XVIII-XIX. században azonban a következő volt: mintegy 60%-át a Kadarka tette ki, a filoxéravész után lett fontos alkotó eleme a Medoc Noir és a Kékfrankos, mindkettő önmagában is minőségi bor. Az Oportó nagyon sok színezőanyagot tartalmaz, a kis mennyiségben alkalmazott Othello ugyancsak, ez utóbbit ma már nem szabad használni, ez ugyanis direkttermő fajta, és a belőle készült bor metilalkoholt tartalmaz.

A XVIII-XIX. században Egerben arra alkalmas években vörös aszúbort is készítettek.

A feudális termelési viszonyok között a szőlőbirtoklás olyan előnyt jelentett nemcsak a jobbágy, hanem a zsellér számára is, mely a gazdasági és társadalmi fejlődésre egyaránt pozitív hatást gyakorolt. A szőlőbirtoklás gátolta a teljes nincstelenné válást, mert nincs hozzá szükség drága szerszámokra és igavonó erőre, ezzel szemben fontos a szakértelem. Eger szempontjából ez azért lényeges, mert a falon kívüli városrészekben, a hóstyákon nagyszámú népréteg gyűlt fel, az úgynevezett „kapások”, akik jogilag a zsellérek közé tartoztak, a polgárok szőleiben bérmunkát vállaltak, ám valamennyien rendelkeztek saját szőlővel is. Eger városban a XVIII-XIX. század folyamán a legnagyobb bortermelők az iparosok és kereskedők soraiból kerültek ki. A lakosság túlnyomó többségének ugyanis nem a szőlőművelés és a bortermelés volt az egyetlen megélhetési forrása. Ennek közvetlen oka az volt, hogy a nagybani borkereskedelem nem tudott kialakulni, hiszen a korabeli technológia és tárolás lehetőségei mellett a sok kistermelő nehezen tudott azonos és állandó minőségű bort előállítani. A kézművesek és kereskedők általában maguk művelték szőlőiket, ám a gazdagabb birtokosok bérmunkát vettek igénybe.

Már a XVIII. század elejétől kezdve a városi közigazgatás keretein belül találkozunk a szőlőbeli rendtartással. Ez azt jelentette, hogy a magisztrátus gondoskodott a szőlők őrzéséről, ellenőrizte, hogy a gazdák lelkiismeretesen művelik-e birtokaikat, időnként előírták a szőlőbeli munkások napszámberét, és nem utolsósorban az azonos minőség megőrzése és a dézsma beszedésének érdekében szigorúan betartatták a szüret általuk kijelölt időpontját. A városi tanács igen komolyan vette az előírások teljesítését, ezért a hegykerülőknél, pásztoroknál hivatalba lépésük alkalmából még esküt is kellett tenniük. A szőlőbeli rendtartást időről időre meg kellett újítani, mert lassanként mindig egyre több lazaság volt tapasztalható. Szigorú rendeletek szabályozták a kapások foglalkoztatását is, nehogy egymás munkásait csábítsák el. A XVIII. század végétől a magisztrátus majdnem minden esztendőben rendelkezett a szőlőmunkások napszámberéiről is.

A szőlő terméseredményei az egymást követő években meglehetősen változatosan alakultak az időjárás függvényében, összességében azonban ebben a két évszázadban meredek emelkedést mutattak. Attól függetlenül, hogy ebben a korszakban a piac nemhogy nem bővült, de egyre szerényebbé váltak az exportlehetőségek. Ennek a konjunktúrának csak a XIX. század vége felé fellépő filoxéravész vetett véget.

Az 1848-as törvények gyökeres változásokat hoztak az ország életében. Az új törvények a jobbágyok jelentős részének örökös tulajdonába adták az általuk használt telkeket, ami az ország összes megművelt földterületének mintegy egyharmadát jelentette, a korábbi földesurakat pedig állami forrásból kártalanították. Ugyanakkor a nem úrbéres jellegű földek (szőlők, irtványok, kertek) fölött megőrizték a földesurak tulajdonát, illetőleg fenntartották a földek használatáért járó jobbágyi tartozásokat.

Egerben azért volt nagyon súlyos a helyzet, mert a szőlők ebbe az utóbbi kategóriába tartoztak. Igaz, 1767-ben, Mária Terézia úrbérrendezése során lehetett volna ezen változtatni és az egri szőlőket úrbéres földekként nyilvántartásba vetetni, ekkor azonban ez sokkal előnytelenebbnek tűnt, mint a Fenessy püspökkel kötött egyezmény, így a lakosság ekkor kitartott az egyezmény mellett, mellőzve az urbáriumot.

Emiatt több évig tartó pereskedés kezdődött a város, valamint az érsekség és káptalan között arra vonatkozóan, hogy az Eger határában lévő földek úrbéri, jellegűek, vagy nem. A kérdés csak 1854-ben oldódott meg, amikor Bartakovics Béla érsek megegyezett a várossal, 50.000 forintért elengedte a földesúri tartozásokat, amiből 10.000 forintot visszatért a városnak két, építendő iskolára.

Részben a szőlőműveléssel hozható összefüggésbe az a hatalmas pincerendszer is, amely Eger belvárosában, középületek és lakóházak alatt keletkezett, és amelynek nagy része éppen a XVIII. század során alakult ki. Evlia Cselebi az Eger környéki szőlők leírása kapcsán pincékről alig tesz említést, és amikor tesz, akkor is csak a vár alatti, az erődrendszer tartozékaként épített pincékre utalt.

A kőbe vágott pincében való érlelés a bor készítésének és tárolásának fontos tényezője. A pincék falán ugyanis megjelenik a pincepenész (cladosporium cellare), amely biológiai indikátorként szerepel, vagyis szabályozza a pince páratartalmát, attól függően, hogy az magas, vagy alacsony, vizet köt le, vagy szabadít föl. Az egri pincéknek a bor érlelése szempontjából nagyon kedvező a hőmérsékletük, 1-2 C° eltéréssel télen-nyáron + 12 C°. Egerben a legrégebbi pincéket darázkőbe vágják, ami igen nehezen megmunkálható kőzet, ezért a darázkő pincék természetes üreg benyomását keltik, mert kialakításuk igen fáradságos volt. Az újabb pincéket riolittufaiba vágják, vagy vágják, ez könnyen megmunkálható puha kőzet.

Ezeknek a pincéknek a város alatti együttes hosszát - amely a 100 km-t is meghaladja - nem indokolta és indokolja a bortermelés mennyisége, ezért keletkezésük körülményei után kutatva a bor érlelésén és tárolásán kívül több más ok együttes szerepét is számításba kell vennünk. A vár körüli és a várfalak alá behúzódó pincék esetében feltétlenül számolni kell a középkori eredettel és a védelmi célokkal. Azt a körülményt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a XVIII. századi barokk épületek anyaga éppen az a tufa, amelyet a pincék vágása során a föld alól kitermeltek. Végezetül az elmúlt évszázadokban az sem volt ritka, hogy a földbe vájt üregek emberi lakás céljait szolgálták. Ezt látszik alátámasztani sok pince mérete, bonyolult alaprajza és több oldalról való megközelíthetősége.

Ipar

A török kiűzését követően, a XVIII. század elején a benépesüléssel egyidejűleg kiépült a céhes ipar. Ebben fontos szerepet játszottak az ide települő német iparosok. Az iparos megbecsült polgára volt a kor társadalmának. A német és magyar iparosok alkották meg a céhszabályokat, melyeket a püspök erősített meg. A céhszabály nemcsak a társulat alapító okmánya volt, hanem meghatározta a céhes élet kereteit is. A céhlevél gondosan előírta a különféle tisztségek viselőinek feladatkörét, a céhben való előrehaladás körülményeit. Az okmány lényeges része volt a céhen kívüli iparosok, az úgynevezett kontárok működésének megakadályozása. A céhnek, mint intézménynek ugyanis legfőbb célja a monopólium fenntartása és konkurencia kiküszöbölése volt. Ez azt is jelentette, hogy minden erővel korlátozni kívánták a városban működő iparosok számát, sőt odáig elmentek, hogy ügyeltek még arra is, hogy idegen árusok ne értékesíthessék vásárok alkalmával a városban portékáikat. A céhes ipar keretei között nem volt munkamegosztás, valamennyi munkafázist ugyanaz az ember végezte, ezért lényeges volt a hosszú tanulmányi idő és a gyakorlat megszerzése. A tanulmányok az inasévekkel kezdődtek, a felszabadult inas legénnyé vált. A legények sokszor vándorútra indultak, hogy idegen földön is gyarapítsák tapasztalataikat, tudásukat. Hazaérkezésük után remekmunkát, vagyis

vizsgadarabot kellett készíteniük, és csak akkor váltak mesterekké, ha ebben a bíráló bizottság kifogást nem talált. Ezután ők is műhelyt nyithattak, beléphettek a céh tagjainak sorába és önállóan folytathatták tevékenységüket.

A céhben egy mester családtagjain kívül 2-5 munkást foglalkoztatott, inasokat és legényeket.

A céh élén a céhmester állott, akit szabályos időközönként újra választottak. Egyéb, szintén időszakos tisztségek voltak a kiscéhmester (a céhmester helyettese), két kulcsos mester (hogy a céhládában őrzött értékekhez senki se férhessen hozzá egymagában), atyamester (a városba érkező vándorló legényeket felügyelte), jegyző, két bejáró mester és a zászlótartók. Szokás volt még vigyázó, vagy mívlátó mestereket is választani, akik arra felügyeltek, hogy a remeket készítő legény maga végezze el a munkáját. Ők a munkafolyamat egész időtartamára teljes ellátást kaptak a remeklő legény költségére, ezért érdekükben állott, hogy minél több kifogást emeljenek, és ezzel az időt húzzák.

A céhek nagy gondot fordítottak a vallásos élet ébrentartására, és karitatív tevékenységet is folytattak. Így például kötelességüknek tartották az egyházi ünnepek és a céh védőszentjének napja megünneplését, valamint gondoskodtak az elhalt céhtagok özvegyeiről és árváiról.

A céhes élet szimbólumai voltak a pecsét, a láda, és a zászló. A céh legfőbb szerve a céhgyűlés volt, amit úgynevezett táblával hívtak össze, vagyis a céhmester egy táblára írta az üzenetet, amit valamelyik inas körbehordott.

A céhek minden nemes törekvésük ellenére már a XIX. század elejétől kezdve a fejlődés gátjaivá váltak. A fogyasztó piac növekedésével a kézműves technika sem volt képes kielégíteni a megnövekedett szükségleteket. I. Ferenc császár már 1802-ben új, központilag szerkesztett céhszabályzatot bocsátott ki, mely megreformálta a céheket. 1805-ben a Helytartótanács elrendelte a régi céhlevelek beszédését és a szabályzatok egyöntetűvé tételét. Egyidejűleg engedélyezték a kontárok, vagyis a céhen kívüli iparosok tevékenységét is. A reformkorban jelentős küzdelem folyt az iparszabadság érdekében, ennek eredményeképpen 1840-ben az Országgyűlés törvényt alkotott a gyárak jogviszonyairól, melyben kimondja, hogy „a gyártó intézetében mindennemű mesterséget űző iparosokat korlátlanul alkalmazhat.” Az 1848-as törvények is egy lépést jelentettek az iparszabadság felé. Később 1859-ben nyílt császári parancs tiltotta meg a remeklést és lehetővé tette a szabad iparüzést. Végül az az 1872-es rendelet pecsételte meg a céhek sorsát, mely betiltotta azok működését és lehetővé tette a teljes iparszabadságot.

Az 1715-ös összeírás alapján összesen 61 iparos és kereskedő működött a városban, ezek között volt ács, asztalos, borbély (aki egyben sebész is volt) bodnár, cipész, csizmadia, kerékgyártó, kovács, kőműves, kötélverő, lakatos, mézeskalácsos, szabó, szíjgyártó, takács, tímár, pék és kereskedő. Számuk a század végére összesen 871-re növekedett, és 81 féle szakmában dolgoztak.

A XIX. század első felében számuk a lakosság lélekszámának emelkedésével és a növekvő igényekkel együtt tovább emelkedett.

A polgárosodás útján (1848-1920)

Az 1848-as polgári átalakulás, valamint a Bartakovics Béla érsekkel történt megegyezés új fejezetet nyitott a város életében. Megszűntek a földesúri szolgáltatások, a város határában lévő szőlők saját tulajdonba kerültek, és az egyébként polgáris város jogi értelemben is ebbe a kategóriába került. Ehhez nagyban hozzájárult az érsek itteni tevékenysége, a tudomány, az oktatás és a kultúra iránti elkötelezettsége. Megalapítója és gyarapítója volt az Érseki Líceumi Gyűjteménynek, amely a város első múzeumi kiállítása volt és a Líceum épületének első emeleti termeiben nyert elhelyezést. A plébániákról begyűjtötte a régi könyveket és iratokat és a Főegyházmegyei Könyvtárban helyezte el azokat. Saját könyvtárából öt és félezer kötetet ajándékozott a könyvtárnak, ezen kívül folyamatosan gyarapította azt az új kiadványokkal. Ő vásárolta meg a könyvtár számára Mikes Kelemen törökországi leveleit is.

Különösen sok gondot fordított az oktatásügy fejlesztésére, 1851-ben megalapította az Egri Főegyházmegyei Tanfelügyelőséget, 1852-ben idetelepítette az Angolkisasszonyok rendjét, akiknek segítségével megoldotta a leányok oktatásának és nevelésének problémáját, 1861-ben pedig bécsi hozzájárulás nélkül újraindította a jogakadémiát. Lelkesen támogatta papjai irodalmi munkásságát, különösen Tárkányi Béla költőét, akivel elvégeztette a Káldy-féle bibliafordítás korszerűsítését.

A Líceum épületében nyomda és a Pyrker által alapított tanítóképző is működött, itt szerzett tanítói diplomát 1882-ben Gárdonyi Géza. Egerben töltötte élete nagy részét a gyöngyösi születésű Zalár József költő, aki előbb Heves megye főjegyzője, majd alispánja volt.

Az iskolai hálózat a század végén tovább bővült olyan intézményekkel, mint az 1883-ban alapított iparostanonc iskola, a jezsuiták régi gimnáziumában 1890-ben létesített alreáliskola, mely reálgimnáziummá fejlődött, vagy a siketnémák 1901-ben alapított egri intézete. Fokozatosan bővült az angolkisasszonyok intézete is, a felső leányiskola mellett gimnázium, polgári és tanítóképző is helyet kapott az intézményben. Az iskolavárosi jelleg megerősödése azért is fontos, mert jelentős számú tudós tanár telepedett meg Egerben, és az ő hírnevüket öregbítették a ciszterciek Szent Bernát Gimnáziumában tanító szerzetesek is.

A Heves Megyei Jótékony Nőegylet megrendelésére készítette el Székely Bertalan az Egri nők c. festményét, mely 1868-ban egy hónapig a Líceumban volt kiállítva, ezt követően az eredeti szándék szerint a Nemzeti Múzeumnak ajándékozták azt.

A század végén Egerben élt és működött Kovács Mihály festőművész, aki az egri főegyházmegye területén több oltárképet festett. 1892-ben bekövetkezett halála után özvegye az Érseki Líceumi Múzeumnak ajándékozta 128 festményét, melyek többsége olasz, spanyol, németalföldi mesterek műveinek másolata.

Tósgyökeres polgári családok erősödtek meg a városban, akiknek elődei még a felszabadulás utáni betelepedőkkel érkeztek, és akiknek leszármazottai a századfordulóra a város legtekintélyesebb polgárai lettek.

A város szinte töretlen fejlődését ebben a korszakban több természeti csapás hátráltatta. Az időről-időre megismétlődő jókora tűzvészek és árvizek közül a legnagyobb csapást az 1878. augusztus 31-i árvíz jelentette Egerben, amikor az Eger patak vízgyűjtő területére és a városra olyan felhőszakadás zúdult, hogy az Eszterházy püspök által a város északi határán építtetett védmű nem bírta a hatalmas víznyomást, és az összeomló gát mögött felgyülemlett víztömeg egyszerre ömlött a városra. A katasztrófa több halálos áldozatot is követelt. A belvárosban néhány helyen márványtáblák jelzik a vízszintet és a szörnyű tragédia emlékét.

A város gazdasági életére örökre emlékezetes csapást mért a XIX. század végén egész Európán végigsöprő filoxéra járvány is, amely elpusztította a város határában lévő csaknem összes szőlőt, megfosztva az egri polgárok és gazdák sokaságát megélhetési lehetőségétől. A filoxéra - magyarul szőlőgyökértetű - nevű kártevő eleinte csak Észak Amerikában volt honos, de ott nem okozott károkat, ott ugyanis a természetes szelekció folytán csak azok a fajták maradtak meg, amelyek ellenállóak voltak vele szemben. A kórokozót 1860-ban szőlővesszővel hurcolták be Franciaországba, de csak évek múltán vették észre, mert a gyökereket károsítja. Semmilyen óvintézkedéssel sem tudták elejét venni a járvány terjedésének, az így gyakorlatilag egész Európában megsemmisítette a szőlőket. Egerben 1886-ban jelent meg a kórokozó, amivel szemben semmilyen hatásos ellenszer nem volt. Próbálkoztak a szénkénes irtással, a vízzel való elárasztással, de minden módszer hatástalan maradt.

A megoldás az elpusztult szőlők újraterelítése volt, amit kétféleképpen lehetett végrehajtani, vagy olyan fajtákat telepítettek, amelyek eleve ellenálltak a filoxérának, vagy a már kedvelt és ismert fajtákat ellenálló amerikai vadalanynokba kellett oltani. Ebben az időszakban kezdték el az Alföldön a homoki szőlők telepítését is, mert a szőlőgyökértetű csak a kötött talajokban tud megélni, ez azonban a gyengébb minőség ellenére is konkurenciát jelentett a régi borvidékeknek. A módosabb egri szőlőbirtokosok között volt Szederkényi Nándor, Eger város országgyűlési képviselője, Eger és Heves megye történetírója, aki fáradságot nem kímélve végezte a védekezésről és az újraterelítésről felvilágosító munkáját. A legnagyobb szőlőbirtokos Gróber Ferenc kísérleti telepet létesített annak érdekében, hogy az Egri Bikavér összetevőit megmentse a végső pusztulástól. Sajnos a veszteség gyakorlatilag teljes volt, Eger határának 4145 hold szőlőterületéből mindössze 422 holdat sikerült megmenteni, a pusztulás 93,5%-os volt. Ez sokkal rosszabb az országos átlagnál. Az ország összes szőlőinek ugyanis „csak” 58,66%-a veszett oda. Ez a csapás Egernek csaknem mind a 22.000 lakóját érintette.

Városunkban a polgári átalakulással járó, a termelési viszonyokban beálló változás csak lassan ment végbe. Láttuk, hogy a céhek megszűnése is csak

nagyon lassan, rengeteg ellenállástól kísérve ment végbe. Az ipar, vagy iparszerű termelés csak nyomokban volt megtalálható, az élelmiszer feldolgozással összefüggésben, cukorgyár, szeszgyár, keményítőgyár, malom. Fejlődést, és az ipar számára vonzerőt jelentett, amikor 1894-ben bevezették a villanyvilágítást, ennek eredményeként két nagyobb üzem létesült a városban: az egyik 1893-ban az Épület-és Bútorvasalási Gyár (később Lakatosárugyár), és 1894-ben a Dohánygyár, a kettő együtt kb. ezer embernek biztosított munkát. A lassú iparosodás legfőbb oka az volt, hogy Egert elkerülték azok a fő közlekedési útvonalak, melyek éppen az adott korszakban épültek ki, az út és a vasút. Ez megnehezítette a nyersanyag és az áruszállítást.

A gyér ipar és a válságban lévő mezőgazdaság mellett a közhivatalok biztosították a legtöbb munkalehetőséget, jelentős számú köztisztviselő és közalkalmazott dolgozott már ekkor is Egerben, hiszen egyrészt a megyei közigazgatás központja volt, másrészt számos középiskolája, jogakadémiája, tanítóképzők, hittudományi főiskola, két kórház működött itt, ezért mind az oktatás, mind a betegellátás tekintetében az egész megyére kisugárzó vonzereje volt.

A város amúgy virágzó kulturális életét előnyösen befolyásolta, hogy a század végén két országos hírnevű író is élt és dolgozott Egerben, Gárdonyi Géza és Bródy Sándor. Itt születtek Gárdonyi legnagyobb regényei, Az egri csillagok, az Isten rabjai és A láthatatlan ember. Az Egri Csillagok nemcsak mint irodalmi alkotás volt kiemelkedő, hanem Gárdonyi regényének köszönhető az egri vár kultuszának ugrásszerű megnövekedése és világra szóló hírneve is. A színházi életet élénkítette, amikor 1904-ben felépült és átadásra került az állandó kőszínház, melynek megnyitó díszelőadására egy darabot írt Gárdonyi. Az új színházépület a Szarvas laktanya nagytermét váltotta fel, valamint a Kaszinó nagytermét, és azt az ideiglenes faépítményt a „színkört”, mely a jelenlegi színház helyén korábban játszási helyül szolgált.

Már a XIX. század második felében felismerte a város vezetősége, hogy az időközben korszerűtlenné vált érseki fürdők felújításával, úszómedence építésével, és a téli fürdőzés lehetőségének biztosításával az egri gyógyfürdők a meglévőnél sokkal nagyobb hírnévre tehetnének szert, és sok vendéget tudnának a városba vonzani. Ebben a korszakban kezdett népszerűvé válni a sportolás is, köztük az úszás, ez is indokoltta tette a fürdők korszerűsítésének tervét, maga a felújítás azonban még évekig váratott magára.

A két világháború között

Annak ellenére, hogy az első világháború súlyos áldozatokat - emberi életben és területben egyaránt - követelt Magyarországtól, Egert, miután stratégiaileg nem töltött be fontos szerepet - nem érték olyan veszteségek, melyek jelentősen visszavetették a város - egyébként nem túl gyors - fejlődését. A világgazdasági válság éveiben és annak ellenére, az 1920-as évek második felében Eger

nagyobb léptékű fejlődésnek indult. Erre az időszakra tehető a strand és a versenyuszoda felépülése, az Érsekkertet Szmrecsányi Lajos érsek a város tulajdonába bocsátja, és gomba módra nőnek a városban a kor híres építésze, Wälder Gyula által a 20 -as évek vége felé tervezett, reprezentatív neobarokk középületek. A pénzügyi palota, a polgári iskola, a siketnémák intézete, az Orsolyita apácák iskolája, a Szent Imre iskola, a Korona gyógyszálló, a főposta, a városi vízmű, mind ebben az időszakban épültek. Ezeken kívül is jelentős, nagyvárosias középületek, a főplébánia, az úgynevezett Alapítványi Ház, a Nemzeti Bank volt épülete azt sugallják, hogy Eger immár nagyváros, ahol pezseg az élet. Lendülettel épülnek a közművek: az ivóvíz (1927)- és a csatornahálózat (1928). A lakosság lélekszáma is erőteljesebb növekedésnek indult, az 1920-as 28. 753 főről 1941-re 32.482-re emelkedett. Emiatt a hagyományos belváros és a hóstyák területe már szűknek bizonyult, új területeket vett birtokba a lakosság, ekkor épült be az Érsekkert mögött a Csákó, a várost nyugat felől övező szőlőhegyek területén a Hajdúhegy, valamint Eger déli részén Lajosváros, vagy ahogy előszeretettel hívják az egriek, Kanada.

Ebben a korszakban válik Eger fürdővárossá, és növekszik meg idegenforgalmi jelentősége. Ez fontos is volt, hiszen jelentős ipar még mindig nem alakult ki és a szőlőművelés, a közhivatalok, iskolák mellett a turizmus biztosította a lakosság megélhetését. Ezt a célt szolgálta a fokozatosan megerősödő műemlékvédelem is, melynek úttörője Szmrecsányi Miklós művészettörténész volt. Rendezte a múzeum anyagát, felügyelte a várbeli ásatásokat, szorgalmazta a műemlék épületek helyreállítását, útikalauzt adott ki a városról (Eger és környéke részletes kalauza, Eger, 1925 és 1930.) és az „Eger művészetéről” c. összefoglaló munkája (Bp. 1937.) ma is nélkülözhetetlen a művészettörténészek számára.

Ezt a korszakot az élénk kulturális élet jellemezte, a színházat a miskolci társulat után a debreceniek vették át, de saját műkedvelő társulata is volt a városnak, a helyi újságok (Eger, Egri Népújság, Hevesvármegyei Hírlap, Egri Katolikus Tudósító, Egri Egyházmegyei Közlöny) rendszeresen tudósítottak a város eseményeiről, és a különféle egyesületek (a még Bartakovics érsek által alapított Katolikus Legényegylet, Keresztény Iparoskör, Jótékony Nőegylet, Kaszinó, Lövésztársulat, Gárdonyi Géza Társaság, stb.) a polgárság legkülönbözőbb rétegeinek biztosították a szórakozás és a művelődés lehetőségét. Ezt a kínálatot színesítette az időközben megnyílt Uránia mozgóképszínház is.

A helyi közélet irányítói a Jogakadémia és a Tanítóképző professzorai, tanárai országos hírnevű tudósok, akiknek itteni működése és jelenléte jócskán hozzájárult ahhoz, hogy Egert „a magyar Athénak” nevezték.

1925-ben három tudós tanár, Pataki Vidor ciszterci szerzetes, Eger egyik történetírója, Pálosi Ervin jogakadémiai, és Lénárt János kereskedelmi iskolai tanárok kezdték el az egri vár feltárását, amelynek során ők tették járhatóvá a vár földalatti járatait, a kazamatákat, és feltárták a középkori székesegyház alapfalait. Diákok és katonák voltak segítségükre. Ennek a kitartó és nagy

szakértelmet igénylő munkának csak a második világháború kitörése vetett véget. Egerben kezdte pályáját Kálnoky László költő is, akinek édesapja 40-es években a város polgármestere volt.

Még mindig sok jellegzetességet őriztek Eger külvárosai, a hóstyák, ahol a földműves lakosság élt, hosszú ideig megőrizve szokásait, népviseletét. Épületeik parasztházak voltak, csak annyiban különböztek a falusi házaktól, hogy a homlokzathoz hozzáépült kapuk a zárt soros beépítést, és ezzel a városiasabb jelleget biztosították. Építőanyaguk ugyanaz a tufakő, mint a polgári házaké, ezért sok esetben vizesek, dohosak, egészségtelenek voltak.

A 20-as évek második felében kezdték tevékenységüket a Szegénygondozó nővérek, akik létrehozták az úgynevezett „Egri normát”. Ennek lényege az volt, hogy elkészítették a város teljes „szociális térképét”, amelynek segítségével biztosították, hogy Egerben senki ne éhezzen, és ne maradjon hajlék nélkül, ezzel egyidejűleg azonban rendeletileg betiltották a koldulást is.

A második világháború sokkal nagyobb sebeket ejtett a városon, mint az első, annak ellenére, hogy Eger ekkor sem került a hadi események középpontjába. Elkerülték a főbb közlekedési útvonalak és nem volt számottevő ipari létesítménye, amely a hadászati cselekmények célpontjává tehetné volna.

Az áruhiány, a nélkülözés azonban megviselte a lakosságot, a német megszállás után pedig itt is bevezették a zsidókkal szembeni kényszerintézkedéseket. Egerből 1620 embert szállítottak a haláltáborokba. A szovjet offenzíva során a visszavonuló német katonák épületeket és hidakat robbantottak föl, újabb indokolatlan károkat és szenvedéseket okozva a lakosságnak. Bombatalálat érte az Irgalmas kórház egyik épületszárnyát is.

1944. november 30-án a német megszállás és a nyilas uralom után a szovjet csapatok szállták meg Egert.

A II. világháborútól a rendszerváltásig

A háborút követően a város lassan ébredezett. Létrejöttek a nemzeti pártok, melyek közül legerősebb és legnagyobb támogatottságú itt is a Kisgazdapárt volt. A baloldali pártoknak nem volt a városban bázisa, hiszen szervezett munkásság alig - alig volt Egerben. A legnagyobb munkáltató a Dohánygyár majdnem kizárólag nőket alkalmazott, ezen kívül egyetlen ipari üzem létezett Egerben, a Lakatosárugyár.

Az egypárti diktatúra bevezetését követően, 1948 után Egerre nagyon sanyarú sors várt. A várost, mint az egyházmegye székhelyét a klerikális reakció fellegvárának kiáltották ki, ezt a helyzetet csak rontotta, hogy mind Mindszenty József bíboros, esztergomi érsek, mind Grósz József kalocsai érsek akadályoztatva (börtönben) voltak, püspökkari tisztségüket nem tudták ellátni, ezért Czapik Gyula egri érsek irányította a püspöki kar munkáját. Jellemző, hogy a polgári lakosság és a papság megfélemlítésére azt a módszert választotta a város akkori rendőrpáncsnoka, hogy az egyházmegye idős segédpüspökét az

által a várban berendezett internáló táborban fogva tartotta és megkínoztatta. Vele együtt szenvedett itt koholt vádak alapján a város akkori közéletének számos tiszteletre méltó alakja, köztük Kapor Elemér költő, az Eger c. újság akkori főszerkesztője. Mire kiderült, hogy nemcsak az eljárás törvénytelen, hanem az internáló tábort is önkényesen szervezték, sokan soha el nem múltó testi-lelki sebeket szereztek. Az iskolák 1949-es államosítása, majd a szerzetesrendek 1950-ben történt feloszlata elemi erővel rengette meg a város társadalmi életét. Az Angolkisasszonyok intézetében ugyanis az elemi iskolától a tanítóképzőig minden iskolatípusban folyt a lányok oktatása, más hasonló intézmény pedig nem működött a városban, a Ciszterciek gimnáziumában nyolc évfolyamos oktatás folyt. Csak egy állami gimnázium működött Egerben, a Dobó. Ugyancsak egyházi kézben volt az Orsolyita apácák iskolája, valamint a Szent Imre iskola. Rajtuk kívül ferencesek, minoriták és szerviták működtek a városban a lelkipásztori szolgálatban, és a szegénygondozó nővérek végeztek szociális munkát. Az iskolák államosításáról szóló törvénynek esett áldozatul az Érseki Tanítóképző és az Érseki Jogakadémia is. 1949-ben került sor a felszámolásukra, jogutód nélkül szűntek meg. A Líceumban működő Érseki Nyomdát és Múzeumot állami kezelésbe adták át, a könyvtárat hosszú időre bezárták. Szerzetesek tartották fenn mindkét kórházat, a Széchenyi utcában lévő a Vincés apácák, a Markhot Ferenc utcait pedig az Irgalmasrendi szerzetesek. Ezeket is államosították.

A Líceum épületének államosítása, és a benne működő intézmények felszámolása után a debreceni Tanárképző Főiskolát (amely a Kossuth Lajos Tudományegyetem épületében működött) 1949-ben áttelepítették Egerbe.

Az elkövetkező néhány évben gyakorlatilag semmi sem történt a városban, ezzel büntette a pártállami diktatúra a „klerikális reakció” székhelyét. Mindössze a Berva-völgyben épült fegyvergyár létesült az első ötéves terv idején, a városban egyébként még lakóházak sem épültek.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésére két hullámban került sor, az első 1948 és 53 között zajlott, gyakorlatilag eredménytelenül. Elvileg ugyan létrejött két termelősövetkezet, a gyakorlatban azonban ezek csekély földterületen kisszámú tagsággal működtek. Az igazi kollektivizálásra 1961-ben került sor, amikor néhány hét alatt négy termelősövetkezet jött létre a városban. Magánál a szervező munkánál lényegesen bonyolultabb és hosszadalmasabb volt a földrendezés kérdése. A parasztság nagyfokú ellenállása ellenére a mezőgazdaság kollektivizálása, a nagyüzemi gazdálkodás kínálta lehetőségek miatt hosszú távon eredményesnek bizonyult. Különösen hatékonyá vált a közös gazdálkodás utolsó évtizedeiben, amikor az egyéni érdekelttség szerepének fokozásával jelentős mértékben növekedett a termelő munka hatékonysága. A mezőgazdaság újbóli privatizálása, illetve az egykori földtulajdonosok kártalanítása éppen azt a problémát vetette fel, hogy a kistulajdonosok nem rendelkeznek a korábbi színvonal tartásához szükséges gépparkkal, illetve technológiával.

Ami a mezőgazdaságot illeti, a téészesítés elsősorban a szőlőművelés szempontjából volt lényeges, mert a város összes megművelt földterületének 43%-a volt szőlő, ami a lakosság 52,4%-a élt meg.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc itt is szomorú eseményekbe torkollott, a december 12-én, a Csiky Sándor u. sarkán lezajlott véres sortűznek 9 halálos áldozata, és több, mint 30 sebesültje volt. A megtorlás következtében pedig köztisztületben álló polgárok tucatjai kerültek hosszú évekre börtönbe.

Némi változás csak 1956 után történt, de Czapik Gyula érsek 1956-ban történt halála után az egri érseki szék állami hozzájárulás híján egészen 1972-ig betöltetlen maradt.

Az egyházmegye és az egyházmegyei székhely életében gyökeres fordulatot az hozott, amikor 1987-ben az érseki székbe dr. Seregély István került, aki az utóbbi fél évszázad legmarkánsabb egyénisége ezen a poszton, és 1990 óta a Magyar Katolikus Püspöki Kar elnöke is.

Némi előremozdulás történt az új munkahelyek létesítésének területén is, 1956 után bútorgyár, hajtóműgyár és könnyűipari alkatrészek gyára létesült a városban. A mezőgazdaságban még mindig a szőlőművelés dominál, a történelmi borvidékhez való tartozás meghatározza a termelési struktúrát. Az ipari létesítmények, az új munkahelyek a térség központjává tették Egert, ami együtt járt a népesség növekedésével, az újonnan érkezettek elsősorban a környező falvakból áramlottak Egerbe. Az 1970 és 80 között eltelt tíz év alatt 13.000 fővel gyarapodott a lakosság száma, így a 60-as évek elején a hatalmas lakásínség enyhítésére jött létre a Gólya utcai kisebb, és a Hadnagy utcai nagyobb, több toronyházat is magába foglaló lakótelep. A hetvenes évek elején azután még nagyobb ütemben vált szükségessé az új lakások építése, ekkor kezdődött a ma már hatezer lakást számláló északi lakótelep építése. Nevét akkor Csebokszáriról, Eger Csuvasiában (Oroszország) lévő testvérvárosáról kapta. Némi késéssel a város déli részén, a Lajosvárosban is elkezdtek új tömblakások építését, itt azonban kellemesebb környezetben épültek a legfeljebb négy emeletes házak. 1980-ra a város népessége a hozzácsatolt Felnémet községgel együtt elérte a 60.000 főt. A „Csebokszári” lakótelep kezdetben tipikus „alvó” város volt, az ott lakóknak nemcsak munkahelyeik voltak távol, de ezen kívül minden ügyüket a belvárosban voltak kénytelenek intézni, csak a nyolcvanas évek elején kezdődött meg a szükséges szolgáltatások, üzlethálózat, intézményhálózat létesítése az adott területen.

Egernek kiterjedt egészségügyi vonzáskörzete van, mivel Gyöngyösön és Hatvanon kívül csak itt működik kórház. A rendkívül nagy betegforgalomra való tekintettel 1980-ban új rendelőintézetet és kórházépületet adtak át, az épületek helyszínének megválasztása azonban nem volt szerencsés. A zsúfolt belvárosban, további terjeszkedési lehetőség nélkül, megoldatlan parkolási problémákkal küszködő épületegyüttesben működik ma a Markhot Ferenc Megyei Kórház és Rendelőintézet.

Egerben a népesség további gyarapodása nem kívánatos, az Eger patak völgyében fekvő város ugyanis 12 km hosszú és mindössze 4 km széles. Városképi szempontból az sem előnyös, hogy az Almagyar dombon a 80-as években kialakult családi házas övezet épületei már túllépték a hegy gerincét. Ennek ellenére a dombon a város egyik legszebb, legbarátságosabb lakóövezete jött létre.

A hetvenes években kezdődött meg a műemléki belváros rekonstrukciója, ami nemcsak abból állt, hogy barokk épületek egész sora nyerte vissza eredeti homlokzatát. Példaértékű volt az úgynevezett tömbrekonstrukció, ami azt jelentette, hogy a házak udvaraiból eltávolítottak minden oda nem illő melléképületet, és közterületté nyilvánított nagyméretű, több utcából is megközelíthető, a gépjármű forgalom elől elzárt virágos belső udvarok jöttek létre, amelyek valóságos oázisok voltak a gépjárműforgalomtól túlterhelt belvárosi utcák tözsomszédságában. Egyidejűleg a város akkori vezetése nagy gondot fordított arra is, az ipari üzemek kikerüljenek a szűkebben vett belvárosból, így megszüntették a Minorita rendházban működő ipari üzemeket, valamint a Széchenyi utcai volt érseki istálló udvarában az autójavítót. Arra is ügyeltek, hogy a belvárosi üzlethelyiségekben zajló kiskereskedelem az idegenforgalom homlokterébe került város érdekeit szolgálja. A műemléki épületek megóvása és rekonstrukciója mellett nagy előrelépést jelentett, amikor megépült a 25-ös útnak a belvárost elkerülő szakasza, így legalább a teherautó és autóbusz forgalomtól mentesíteni lehetett a szűk belvárosi utcákat. Igen szerencsés volt a Katona téri gyönyörű piaccsarnok megépítése, majd átépítése, ami hozzájárul a városközpont rendkívül vonzó képéhez. A műemléki helyreállítások kezdeményezője és irányítója Hevesy Sándor főépítész volt, a tömbrekonstrukció pedig az akkori tanácselnök - helyettes: Dér Béláné Farkas Erzsébet elévülhetetlen érdeme.

A belvárosi rekonstrukció munkájában nagyon fontos szerepet játszott az 1982-ben alapított Egri Városszépítő Egyesület, amely nemcsak a köztéri szobrok felújításában vállalt feladatokat, hanem korhű padok, postaládák, kandeláberek készíttetésével és kihelyezésével, fontosabb épületek díszvilágításával járult hozzá a történelmi belváros értékeinek megőrzéséhez, a város vonzóbbá tételéhez.

A 60-as évek elején megkezdődött a vár rekonstrukciója is, ami nagyon fontos volt a város idegenforgalmi vonzerejének kialakításában és fokozásában. A régészeti feltárást Kozák Károly vezette, az építészeti helyreállítást pedig Sedlmayr János tervezte. Sajnos, sokkal kevesebb gondot fordítottak a másik nagy „vonzerő”, a strand fejlesztésére, területét ugyan megnövelték, de nem került sor sem fedett medencék, sem vízforgató berendezések, sem látványmedencék kialakítására. Ezen hiányosságok pótlása most van folyamatban. Ez idő alatt az ország egyéb pontjain számos fürdőhely létesült, melyek az egrinél kedvezőbb feltételeket biztosítottak a gyógyturizmus számára. Eger harmadik vonzástényezője a bor. A kereskedelmi forgalomba került borok

előállításában a Borforgalmi Vállalat, majd ennek jogutódai olyan monopolhelyzetet biztosítottak maguknak, ami lehetővé tette a minőségi borok előállítását és az állandó színvonal tartását.

Eger kiskereskedelmi és szolgáltató hálózata, mely a 80-as években rendkívüli módon megerősödött, igen jónak mondható, de ez szükséges is, mert a nappali népességszám jóval meghaladja a lakosság tényleges létszámát a turistaforgalom, a munkába járás és az iskolavárosi jelleg miatt.

Eger iskolaváros és kulturális központ

Az iskolavárosi jellegről érdemes külön szót említeni, az ugyanis a 70-es évektől kezdve különösen megerősödött. A 12 általános iskolán kívül a nyolcvanas években 9 középfokú oktatási intézmény működött, a szakközépiskolai oktatás a következő szakokon folyt: közgazdasági, gép-és műszeripari, kereskedelmi és vendéglátóipari, egészségügyi, mezőgazdasági, erdészeti és óvónői. A szakmunkásképzésnek négy intézménye volt: az ipari, kereskedelmi és vendéglátóipari, mezőgazdasági valamint egészségügyi. A gimnáziumoknak és szakközépiskoláknak nagyobb vonzáskörzete volt és van, a szakmunkásképző iskolák elsősorban Heves, másodsorban Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből iskolázták be tanítványaikat.

Országos jelentőségű és vonzáskörű volt már ekkor is az Egri Pedagógiai (később Tanárképző) Főiskola, mely egy ideig Ho Si Minh (vietnámi munkásmozgalmi vezető) nevét viselte. 1975-ben jött létre Budapesten (Csepelen) az a tanárképző főiskola, mely 1983-ig az egri kihelyezett tagozata volt, és ugyancsak 75 - től tartozott Egerhez a fővárosban működő SZOT Központi Iskola, mely népművelés, könyvtár és pedagógia szakokon képzett levelező hallgatókat. Emellett a városban az Egri Főegyházmegye Hittudományi Főiskoláján zajlott és zajlik felsőfokú képzés. Ennek beiskolázási körzete ebben az időszakban a főegyházmegye területe.

Eger kulturális életének mindig meghatározó eleme volt a Gárdonyi Géza színház, amelynek 1953-tól önálló társulata volt. Az akkori társulat tagjaira még ma is szívesen emlékeznek az emberek, köztük volt Kovács Mária, Lehoczky Éva, Fontos Magda, Kopetty Lia, Szende Bessy, Olasz Erzsébet, Magda Gabi, Solti Bertalan, Kautzky Ervin és Kanalas László is. Ez a hősi korszak még akkor is tartott, mikor a színház átépítése miatt néhány évig az un. Rossztemplomban, vagyis a régi Trinitárius templomban kényszerültek játszani. Mire az új színház felépült, sajnos rendelet született a vidéki színházak összevonásáról, ennek áldozatul esett az egri is, a társulatot összevonták a Miskolci Nemzeti Színház társulatával, ami gyakorlatilag az egri megszűnését jelentette. Az önálló társulat és ezzel együtt a színház újjászervezésére végül csak 1987-ben került ismét sor. A közönség ezt a lépést nagyon hálásan fogadta, ez a színház iránti elkötelezettség napjainkban is tart.

A kulturális élet intézményhálózata Egerben nagyon gazdag volt a rendszerváltás előtt is. A Bródy Sándor Könyvtár, a Dobó István Vármúzeum, a Heves Megyei Levéltár, a Megyei Művelődési Központ, valamint a 80-as években a volt Kaszinó épületében (amely egy ideig szakszervezeti székházként is működött), igényes felújítás után létesített Ifjúsági Ház kultúraszervező szerepe meghatározó volt és meghatározó ma is. A fent említett közgyűjteményekben tudományos és tudományszervező tevékenység is folyt és folyik.

Már ebben az időszakban elkezdődött az a tendencia, miszerint a város idegenforgalmának fejlesztésében nagy szerepe lehet annak a kulturális kínálatnak, mely az ideérkező turistákat fogadja. Ezért a város kulturális vezetése mindig nagy hangsúlyt helyezett a zenei élet színvonalának megőrzésére és igényes zenei programok szervezésére.

Jól szervezett amatőr művészeti csoportok is működtek már a városban, a Szimfonikus Zenekar, a Lajtha László Néptáncgyűttes, amatőr színjátszó csoport, énekkarok, népzenei együttesek, melyek lelkes munkájukkal és jó szakmai színvonalukkal élénkítették a város kulturális programkínálatát. Ezt az intézményhálózatot, valamint az általuk és az amatőr művészeti együttesek által képviselt értékeket a városnak sikerült mind a mai napig megőriznie.

Az 1980-as évek elejétől tapasztalható a város vezetésének az a törekvése, hogy minél több képzőművész számára vonzóvá tegye Egert, ezért műtermes művészlakásokat építtetett azoknak a fiatal képzőművészeknek, akik Egerben kívántak letelepedni.

A város ezer éves múltja, gazdasági és szellemi tőkéje, valamint az a körülmény, hogy a rendszerváltás óta eltelt több, mint tíz esztendő is pozitív változásokat hozott életébe, feljogosít bennünket arra, hogy bizakodva tekintsünk a jövőbe. A jó adottságok természetesen nem mentesítenek bennünket városunk jövője megtervezésének esetenként fáradságos munkája alól, de ma úgy tűnik, hogy sikerült megtalálnunk azokat a kitörési pontokat, húzó ágazatokat, amelyek perspektívát adnak ennek a nagy múltú, gyönyörű barokk városnak.

Löffler Erzsébet